

**የቅዱስ ያሬድ የሕይወት ታሪክና ሥራዎቹ አጭር የዳሠሣ ጥናት*
በላይ መከጋገን ሥዩም****

Abstract

This study consists of an assessment of the works of Saint Yared especially his hymns, most of the resource materials were obtained from different libraries and archives. The researcher studied the Ṭana Qirqos Dəgg^wa, “a book of hymns without-notation” for his M.A. Thesis, he has also made reference to the biography of Saint Yared as a source for this study.

An assessment has been made of books relevant to the subject, in Amharic, Gə‘əz and English, including M.A. Thesis’s, PhD dissertations and articles; five versions of Saint Yared’s homily and hagiography and eighteen other works have been assessed. The main focus of this study was to resolve the controversies surrounding the biography of Saint Yared and to show the differences and similarities of the different currently available published works. Meanwhile, the views challenging the historicity of Saint Yared and his authorship of the melodical composition passing through the generations to our time, have been assessed.

The study concludes with an analysis of the theologically expressed universal thoughts of Saint Yared, as expressed in his books and preaching, with their message of peace and love. Furthermore, evidence is presented that the Gə‘əz Qəne ²Gə‘əz lyric² which characterizes the erudition, skill and philosophy of the traditional scholars originated in the composition of melody.

It is verified here, as a new finding, that the compositions of Saint Yared’s hymn originated in Amharic poems. As proof of this, from two verses to six verses of lyrical hymns have been quoted as examples. On other hand, eight poetic hymns selected from the Dəgg^wa ²book of hymns² representing the structures of Amharic poems are presented as an example of the style of Amharic poems, namely: *Buḥe bālu bet*, *Yākābādā bet*, *Wādaj zāmāde bet*, *Mādina bet*, *Sāngomägān bet*, *Yāwāl bet*, *YäṢäggayä bet* and *Yä-Yoḥänäs bet*. All these are examples of the style of Amharic poem.

* የቅዱስ ያሬድ ፲፭፻፳፻ ዓመት መታሰቢያ ለማክበር የተዘጋጀ ጥናት።
** በላይ መከጋገን ሥዩም፣ ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ቢ.ኤ.ዲ.ግሪ ሽንጻሁም በፊሎሎጂ (በግለዝ የጥንታዊ ጽሑፎች ጥናት) ኤም.ኤ.ዲ.ግሪ አላቸው።

፩. መግቢያ

ታላቁ ኢትዮጵያዊ ሊቅ ቅዱስ ያሬድ ከስድስተኛው ምዕት ዐመት የመጀመሪያ አጋማሽ እስከ ዘመናችን ድረስ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን እግዚአብሔርን የምትቀድስበትን፣ አምልኮቷን የምትገልጽበትንና ለአማኞቿም መንፈሳዊ አገልግሎት የምትሰጥበትን ጣዕመ ዜማ ያዘጋጀ ታላቅ ሊቅ ነው። የዛሬ አንድ ሺህ አምስት መቶ ዐመት የሥልጣኔያችን መሠረት በሆነችው በአኩረም ከተማ የተወለደው ቅዱስ ያሬድ ጥበብንና ዕውቀትን በሚያድል በመንፈስ ቅዱስ ንይል ተቃኝቶ ድንቅና ረቂቅ የሆነ መንፈሳዊ ጣዕመ ዜማ ስላዘጋጀ «የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን የዜማ አባት» በማለት ሊቃውንት ይጠሩታል።

ይኸ የዳሠሣ ጥናት የሚያተኩረው በታላቁ ሊቅ የሕይወት ታሪክና በመንፈሳዊ ሥራዎቹ ላይ ሲኾን በዜማ ድርሰቱ ለኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አልፎም ለኢትዮጵያ ሕዝብ ያበረከተውን አስተዋጽኦ መቃኘት ላይ ነው። የቅዱስ ያሬድ ታሪክ በአብዛኛው ከትውልድ ወደ ትውልድ የተላለፈው በቃል በመኾኑና በትውፊት መልክ ሲተላለፍ ብዙ ዘመናትን ስለተሻገረ በተለያዩ ምሁራን የተዘጋጁ የታሪኩ መረጃዎች ሳይቀሩ እርስ በርሳቸው ስምምነት የላቸውም። አሻሚነት ከሚታይባቸው ጉዳዮችም የታሪኩ ክፍሎች የልደት ቀኑና የወላጆቹ ስም በቀዳሚነት ይጠቀሳሉ። እርግጥ ይኸንን ነጥብ በተመለከተ እስካሁን ድረስ በተሠሩ ጥናቶች¹ መካከል ልዩነት ቢታይም ታላቁ ሊቅ ቅዱስ ያሬድ ከአባቱ አብዩድ እና ከእናቱ ክርስቲና ሚያዝያ ፭ ቀን ፳፻፭ ዓ.ም. በጥንታዊቷ አኩረም ከተማ እንደተወለደ ብዙዎች ተስማምተውበታል። ያም ኾኖ የተለየ ሐሳብ² ያቀረቡ ጸሐፍት እንዳሉም መዘንጋት የለበትም። በወላጆቹ ስም ላይ አሻሚነት የሚታየው ስማቸው በገድሉ ላይ ባለመጠቀሱ ነው። እንደ ገድል አጻጻፍ፣ የቅዱሱን ወይም የሰማዕቱን ታሪክ መጻፍ ሲጀምር የወላጆቹን ስም መጥቀስ በአብዛኛው የተለመደ ነው። ያም ኾኖ የዚህ ታላቅ ሊቅ ፲፭፻፵ ዐመቱ ሲታሰብ በታሪኩ አቀራረብ ላይ እስካሁን ያለውን ልዩነት በማጥበብ ከስሜት የራቀና በጥናት የተደገፈ ትክክለኛ ታሪኩን ለትውልድ ማስተላለፍ ያስፈልጋል።

በቅዱስ ያሬድ ሕይወትና በመንፈሳዊ ድርሰቶቹ ዙሪያ ጥቂት የማይባሉ ሥራዎች ተሠርተዋል። ሥራዎቹ እንደ ጥናታዊ ሥራ ሲገናዘቡ አሻሚነት የሚታይባቸው ቢሆንም የየራሳቸው ጠቃሚ ዕሴትና ለቀጣይ ምርምርና ጥናት መሠረት የሚኾን ጭብጥ አላቸው። ይህ የዳሠሣ ጥናት በቅዱስ ያሬድ ታሪክ ላይ የሚታዩ አሻሚ ሐሳቦችን ሙሉ በሙሉ ያስወግዳል ተብሎ ባይታሰብም ከግንቦት ፲፩ ቀን ስንክሳሩ፣ ከድርሳኑና ከገድሉ እንዲሁም በተለያዩ ምሁራን ከተዘጋጁ ጥናታዊ ሥራዎች በመነሣት ታሪኩን ወጥ ለማድረግ ለሚከናወነው ተግባር የበኩሉን አስተዋጽኦ ያደርጋል ተብሎ ይታመናል።

¹ ሀ. ጥዑመ ልሳን ካሳ (ርእሰ ደብር) ፣ ያሬድና ዜማው፣ (ዐዲስ አበባ፣ ትንሣኤ ዘገባኤ አሳታሚ ድርጅት፣ ፲፱፻፹፩)፣ ገጽ ፳። «አባቱ አብዩድ (ይስሐቅ) ይባላል።... እናቱ ክርስቲና ወይም ታውክልያ ትባላለች።»
ለ. ዳንኤል ክብረት (ዲያቆን)፣ የቤተ ክርስቲያን መረጃዎች፣ (ዐዲስ አበባ፣ ሜጋ ማተሚያ ቤት፣ ፲፱፻፺፱)፣ ገጽ ፲፱፻፳፩።
ሐ. ኤልያስ አብርሀ (ንቡረ እድ)፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጸዋት ዜማ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ክልደተ ክርስቶስ እስከ ፳፻ ዓ.ም፣ (ዐዲስ አበባ፣ ሜጋ ማተሚያ ቤት፣ ፳፻)፣ ገጽ ፲፯። የሁለቱም ከጥዑመ ልሳን (፲፱፻፹፩) ጋር አንድ ነው።
² ልሳን ወርቅ ገብረ ጊዮርጊስ (መሪጌታ)፣ ጥንታዊ ሥርዐተ ማህሉት ዘለቡን ያሬድ ሊቅ፣ (ዐዲስ አበባ/መቀሌ፣ ፲፱፻፺፯)፣ ገጽ ፲፭። «አዳም [የቅዱስ ያሬድ አባት] ለዐቅመ ትምህርት በደረሰ ጊዜ በአኩረም ከተማ ከሊቀ ካህናት አብዩድ ብሉይና ሐዲስ ተምሮ በመዐርገ ዲቁና መቅደስ አኩረምን እያገለገለ ሲቀመጥ የመምህሩ ልጅ፣ የጌዴዎን ታናሽ ታውልያን (ታውክልያን) አገባ። ከዚያ ሚያዝያ ፭ ቀን ፱፻፺ ዓ.ም ዐርብ ዕለት በዘመነ ማቴዎስ ወንድ ልጅ አሰወለደ። ስሙም ያሬድ አለው።»

፩.፩. የጥናቱ ዐላማ

የዚህ የዳህረ ገጽ ጥናት ዐባይ ዐላማ በቅዱስ ያሬድ የሕይወት ታሪክ ላይ አሻሚ ሐሳቦች ጎልተው የሚታዩት ከምን የተነሣ ነው? ለሚለው ጥያቄ ተገቢና ሚዛናዊ የሆነ፣ በጥናትም የተደገፈ መልስ መሻትና በሀገራችን ኢትዮጵያ፣ የመጀመሪያው ደራሲ፣ የመንፈሳዊ መዝሙር ጀማሪና አስተማሪ የሆነው ቅዱስ ያሬድ ለቤተ ክርስቲያን አስተምህሮ ብቻ ሳይሆን ለሀገርም ለትውልድም በሀገርኛ ቋንቋ ያስተላለፋቸው የጥበብ ትሩፋቱ ምን ምን ናቸው? የሚለውን መመርመርና ውጤቶቹን ማሳወቅ ነው።

የጥናቱ ዝርዝር ዐላማዎች፡-

- ሀ. የቅዱስ ያሬድ ፲፭፻፸፱ ዓመት መታሰቢያ ሲከበር በታሪኩ አቀራረብ ላይ እስካሁን ያለውን ልዩነት በማጥበብ ከስሜት የራቀና በጥናት የተደገፈ ታሪኩን ለትውልድ ማስተላለፍ፤
- ለ. በተለያዩ ምሁራን የተዘጋጁ ጽሑፎች በቅዱስ ያሬድ ታሪክ ላይ ያላቸውን ልዩነትና አንድነት ማሳየት
- ሐ. የቅዱስ ያሬድ የዜማ ድርሰት ለዐማርኛ ሥነ ግጥም ምጣኔ መሠረት መሆኑን በማስረጃ አስደግፎ ማቅረብ

፪. የቅዱስ ያሬድ የዜማ ድርሰት

፪.፩. ድርሰቱን የጀመረበት ዘመን

ቅዱስ ያሬድ ዜማውን መድረስ የጀመረው ከ፳፻፱-፳፻፴፭ ዓ.ም. በ፴ ዓመቱ ገደማ እንደሆነ ይታመናል። ምክንያቱም የሀገራችንን ታሪክ ያጠኑ የሀገር ውስጥ³ እና የውጪ⁴ ታሪክ ጸሐፊት እንዲሁጋጠት የዐፄ ገብረ መስቀል ዘመን መንግሥት ከ፳፻፳፫-፳፻፴፯ ዓመት ምሕረት ባለት ፲፬ ዓመታት ውስጥ ነው። ይኸም በመቅደመ ድጓው ላይም ተጠቅሷል። ነገር ግን ከዚህ ሐሳብ በተለየ ሁኔታ ጠለቅ ያለ ጥናት የሚጠይቅና በኹለቱ መዘግብተ ድጓ ማለትም በቤተልሔሙ እና በአጫብሩ ድጓ ላይ የተጻፈ ሌላም መረጃ አለ። በቤተልሔሙ ድጓ፣ «መጽሐፍ ጥበብ» ላይ የተጻፈው መግቢያ እንዲህ ይላል።

*በሥምረተ፡ እግዚአብሔር፡ አምላክ፡ ዘአካላቲሁ፡ ሠለስቱ፡
ወአሐዱ፡ መሰሎቱ፡ እንዘ፡ እምኔሁ፡ ንትራዳእ፡ [ንትራዳእ]
ወንትመራሕ፡ ፍኖተ፡ ፍጻሜ፡ ንዌጥን፡ አስተጋብአተ፡
መዝሙር፡ ዓቢይ፡ ዘስሙ፡ መጽሐፍተ፡ ጥበብ፡ እምብዙኃን፡
መጻሕፍት፡ በ፳፻፴፻፵፱፡ ዓመት፡ እም፡ ፍጥረተ፡ ዓለም፡፡
በ፲፻፴፯፻፵፱፡ ዓመት፡ እም፡ ልደተ፡ እግዚእነ፡ ኢየሱስ፡
ክርስቶስ፡ በ፲፻፴፻፲፱፡ ዓመት፡ እም፡ እምነተ፡ ኢትዮጵያ፡፡
ወእምሐመ፡ ተናገረ፡ በአፈ፡ መንፈስ፡ ቅዱስ፡ አቡነ፡ ያሬድ፡
ካህን፡ በ፱፻፴፱፡ ዓመት፡ ዘመንሰ፡ ዘነበበ፡ ቦቱ፡ ውእቱ፡ ያሬድ፡
ይቤሉ፡ ማእምራነ፡ ዘመን፡ በ፳፻፴፻፲፱፡ ዓመት፡ እም፡
ፍጥረተ፡ ዓለም፡ በ፳፻፲፱፡ እም፡ ልደተ፡ እግዚእነ፡ በ፪፻፴፹፡
ዓመት፡ እም፡ እምነተ፡ ኢትዮጵያ፡፡ እንዘ፡ ገብረ፡ መስቀል፡
ንጉሥ፡ ዘዓመተ፡ መንግሥቱ፡ ፲፱፡፡*

³ ታየ ገብረ ማርያም (አለቃ)፣ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፣ አርትኦት በታደሰ ታምራት፣ (አዲስ አበባ፣ ሴንትራል ማተሚያ ቤት፣ ፲፱፻፷፱)፣ ገጽ ፹፱። ገብረ መስቀል የነገሠበት ዘመን ፲፬ [ዓመት]። የመንግሥቱ ዘመን መጨረሻ ፳፻፴፮። ከ፳፻፴፮-፲፬-፳፻፳፫። ይኸም ማለት ከ፳፻፳፫-፳፻፴፮ ዓ.ም ድረስ ፲፬ ዓመት ነው።

⁴ አንድርዚይ በርትሊስኪ የአና ማንቴል-ኒቺኮ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ከመጀመሪያው እስካሁን ዘመን፣ ትርጉም በዐለማየሁ አበበ፣ (ከተማውና ማተሚያ ቤቱ አልተጠቀሰም፣ ፳፻፫)፣ ገጽ ፫፻፹፫። ዐፄ ገብረ መስቀል ከ፳፻፱-፳፻፵፱ እ.ኤ.አ. እንደ ነገሠ ያስቀምጣል። ወደኛ አቁጣጠር ሲቀየር ፳፻፳፫-፳፻፴፮ ዓ.ም. ስለሚሆን ከአለቃ ታየ ጋር ተመሳሳይ ነው።

በአካል ሦስት፣ በመለኮት አንድ በሚሆን በእግዚአብሔር አምላክ መልካም ፈቃድ ከሱ እየተረዳንና የፍጻሜ መንገድን እየተመራን፣ ዐለም ከተፈጠረ በ፳፻፶፫ ዓመት፣ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከተወለደ በ፲፯፻፫ ዓመት፣ ኢትዮጵያ የክርስትና እምነትን ከተቀበለች በ፲፱፻፲፭ ዓመት፣ አባታችን ያሬድ በመንፈስ ቅዱስ አፍ ከተናገረ [ዜማውን ክደረሰ] በ፱፻፴፭ ዓመት ስሙ «መጽሔተ ጥበብ» የተሰኘውን ታላቅ መዝሙር ከብዙ መጻሕፍት ማሰባሰብ እንጀምራለን። እሱ ያሬድ የተናገረበትን [ዜማውን የደረሰበትን] ዘመንስ የዘመንን ቀመር የሚያውቁ ምሁራን ዐለም ከተፈጠረ በ፳፻፲፱ ዓመት፣ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከተወለደ በዓመት፣ ኢትዮጵያ የክርስትና እምነትን ከተቀበለች በ፪፻፹ ዓመት፣ የንግሥና ዘመኑ ፲፬ ዓመት የኾነ ገብረ መስቀል ንጉሥ ኾኖ ሳለ ነው ይላሉ።

በሌላም በኩል በአጫብሩ ድን «ስብሐተ አምላክ» መግቢያ ላይ ተጽፎ የምናገኘው መረጃ እንዲህ የሚል ነው።

በስመ፡ እግዚአብሔር፡ ዘይሤለስ፡ በአካላት፡ ወይትወሐድ፡ በመለኮት፡ ተጽሕፈ፡ ዝንቱ፡ መዝገብ፡ ዓቢይ፡ ዘይሰመይ፡ ስብሐተ፡ አምላክ፡ ዘንኩር፡ በራእዩ፡ ወመድምም፡ ጸታ፡ ሥርዓቱ፡ ዘተጋብአ፡ እም፡ ብዙኃት፡ መዛግብት... እም፡ ፍጥረተ፡ ዓለምኒ፡ እስከ፡ ተጽሕፎቱ፡ ለዝንቱ፡ መዝገብ፡ በሰብዓ፡ ምእት፡ ወክልኤቱ፡ ምእት፡ ፶፬፣ ዓመተ፡ ዓለም። ...አመ፡ ተሠርዐ፡ በምድርነ፡ ዝንቱ፡ መዝሙር፡ ፲፫፡ ዘመንሰ፡ ዘነበበ፡ ቦቱ፡ ይቤሉ፡ ማእምራነ፡ ዘመን፡ ስድሳ፡ ምእት፡ ወጀምእት፡ ዕሥራ፡ ወአሐዱ፡ ዓመት፡ እም፡ ፍጥረተ፡ ዓለም። በሰብዓቱ፡ ምእት፡ ዕሥራ፡ ወአሐዱ፡ ዓመት፡ እም፡ ልደተ፡ እግዚእነ፡ ኢየሱስ፡ ክርስቶስ። በክልኤ፡ ምእት፡ ሰማኒያ፡ ወሰብዓቱ፡ እም፡ እምነተ፡ ኢትዮጵያ፡ ተከሥቶቱሂ፡ እንዘ፡ ገብረ፡ መስቀል፡ ንጉሥ፡ ዘዓመተ፡ መንግሥቱ፡ ዐሠርቱ፡ ወአርባዕቱ፡ እመ፡ ኮነ፡ በቀዳሚ፡ አው፡ በማዕከል፡ አው በድኅር...

በአካል ሦስት፣ በመለኮት አንድ በሚሆን በእግዚአብሔር አምላክ ስም ለእይታ የሚያስደንቅ፣ የሥርዐቱ ዘውግ የሚያስደምም፣ ስብሐተ አምላክ የሚሰኝ ይህ ታላቅ መዝገብ በምድራችን መዝሙር በተሠራ [በተዘጋጀ] በ፳፻፶፫ ዓመት ተጻፈ። እሱ ያሬድ የተናገረበትን [ዜማውን የደረሰበትን] ዘመንስ የዘመንን ቀመር የሚያውቁ ምሁራን ዐለም ከተፈጠረ በ፳፻፲፱ ዓመት፣ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከተወለደ በ፳፻፲፱ ዓመት፣ ኢትዮጵያ የክርስትና እምነትን ከተቀበለች በ፪፻፹፯ ዓመት ነው። መገለጡም የንግሥና ዘመኑ ዐሥራ ዐራት ዓመት የኾነ ገብረ መስቀል ንጉሥ ሆኖ ሳለ በመጀመሪያ፣ በመካከል፣ ወይም በመጨረሻ ሊኾን ይችላል።

⁵ የአጫብሩ ድን "ስብሐተ አምላክ" መግቢያ እንጂ መቅደም የለውም።

ከዚህ ከፍ ብሎ የቀረቡት የኹለቱ ጥቅሶች ሐተታ ከሰንጠረዥ ጋር ተተንትኗል። ሰንጠረዥ ፩፡ በዐመተ ዐለምና በዐመተ ምሕረት እንዲሁም ከእምነት ኢትዮጵያና ዜማውን ከደረሰበት ዘመን አንጻር ሁለቱ መዛግብተ ድን የተሰበሰቡበት/የተጻፉበት እና ቅዱስ ያሬድ ዜማውን የደረሰበት ዘመን ላይ የሚታይ ልዩነት

ተ ቀ.	ዝርዝር መግለጫ	የዘመን አቁጣጠር			
		ዐመተ ዐለም	ዐመተ ምሕረት	ከእምነት ኢትዮጵያ	ቅዱስ ያሬድ ዜማውን ከደረሰበት
፩	«መጽሐተ ጥበብ» የተሰበሰበበት ዘመን	፸፪፻፶፫	፲፯፻፫*	፲፪፻፲፭	፱፻፴፭
፪	«ሰብሐተ አምላክ» የተጻፈበት ዘመን	፸፪፻፶፫	፲፯፻፶፫**		፲፻፴፪
፫	ቅ. ያሬድ ዜማውን የደረሰበት ዘመን				
	፫.፩. እንደ «መጽሐተ ጥበብ»	፰፻፶፲፬	፯፻፲፬	፪፻፹	
	፫.፪. እንደ «ሰብሐተ አምላክ»	፰፻፶፳፩	፯፻፲፩	፪፻፹፯	

* የእሴሬ ስሕተት ነው እንጂ ፲፯፻፫ ላይሆን ፲፯፻፹ መሆን አለበት። ምክንያቱም ፯፻፶፫ ላይ ፶፭፻ ሲቀነስ ፲፯፻፹ ነው የሚሆነው።
** በድንገት ላይ ዐመተ ምሕረቱ አልተጠቀሰም። ነገር ግን ከ፪፻፶፫ ላይ ፶፭፻ ሲቀነስ ፲፯፻፶፫ ዐመተ ምሕረትን እናገኛለን።

ከዚህ ከፍ ብሎ በተቀመጠው ሠሌዳ «መጽሐተ ጥበብ ድን» ፸፪፻፶፫ ዐመተ ዐለም እንደ ተሰበሰበ በመግቢያው ላይ ተመልክቷል። ዐመተ ምሕረቱ ፲፯፻፶፫ መኾኑ ነው። በሌላ በኩል ይኸ ድን በዐፄ ያዕቆብ (፲፭፻፹፱-፲፭፻፺፮) ዘመን⁶ እንደተሰበሰበ በመቅድሙ ላይ በግልጽ ተቀምጧል። በዚህ በመቅድሙና በመግቢያው ላይ በተቀመጠው መረጃ ላይ ከፍተኛ ልዩነት ይታያል። ልዩነቱም የ፶፰ ዐመታት ያህል ስለ ኾሆነ ቀጣይ ጥናት ይጠይቃል።

«ሰብሐተ አምላክ» በመግቢያው ላይ ከተጠቀሰው ዘመንና ንጉሥ አንጻር በትንሹ የአምስትና የስድስት ዐመታት ልዩነት ቢኖርም ያን ያክል የኅላ ችግር የለበትም። የቤተሰብሙ ድን ከተሰበሰበ ከ፶፰ ዐመታት በኋላ እንደተጻፈም ግልጽ ነው። በ፲፯፻፶፫ ዐመተ ዐለም ወይም በ፲፯፻፶፫ ዐመተ ምሕረት መሰብሰቡ በመግቢያው ላይ ስለተገለጸ የመጽሐተ ጥበብ ቅጽ ሊኾን ይችላል ብሎ መገመት የሚቻል ይመስለኛል።

በኹለቱ መዛግብተ ድን ላይ ቅዱስ ያሬድ ዜማውን መድረስ የጀመረበት ዘመን ተቀምጧል። «መጽሐተ ጥበብ ድን» ቅዱስ ያሬድ ዜማውን መድረስ የጀመረው በ፰፻፶፲፬ ዐመተ ዐለም፣ በ፯፻፲፬ ዐመተ ምሕረት እና ኢትዮጵያ ክርስትናን በተቀበለች በ፪፻፹ ዐመት ነው ይላል። «ሰብሐተ አምላክ» በበኩሉ በ፰፻፶፳፩ ዐመተ ዐለም፣ በ፯፻፳፬ ዐመተ ምሕረት እና ኢትዮጵያ ክርስትናን በተቀበለች በ፪፻፹ ዐመት ነው። በኹለቱ መዛግብተ ድን መካከል የሰባት ዐመት ልዩነት አለ። የሚያሳስበን ይኸ ልዩነት አይደለም። ከ፲፱፻፶፱ ዐመተ ምሕረት ጀምሮ እስካሁን ድረስ የተጻፉና ለጎተመት የበቁ ሥራዎች ቅዱስ ያሬድ ዜማ መድረስ የጀመረበትን ዘመን በተመለከተ ካስቀመጡት የዘመን ቀመር ጋር የተፈጠረው ከፍተኛ ልዩነት ነው።

⁶ «ለዘንቱ፣ መዝገብ፣ መንፈቱ፣ ተረክቦ፣ እመጸሕፍተ፣ ካህናት፣ ቀደምት፣ ወመንፈቱ፣ ተጽሕፈ፣ በመዋዕሉ፣ ያዕቆብ፣ ንጉሥ፣ ወልደ፣ ዐርፀ፣ ድንግል...» የዚህ መጽሐፍ ግመሹ ያህል ከቀደምት ካህናት መጻሕፍት ተገኘ። ግማሹ ደግሞ በሠርፀ ድንግል ልጅ በንጉሥ ያዕቆብ ዘመን ተጻፈ። (መቅደሙ ድን ዘ «መጽሐተ ጥበብ»)

አብዛኛዎቹ ጸሐፍት እንዳስቀመጡትና በዚህ የዳህሣ ጥናትም በመረጃ አስደገፎ ለማሳየት እንደተሞከረው ቅዱስ ያሬድ ዜማውን መድረስ የጀመረ በ፴ ዓመቱ በ፭፻፴፱ ዓመተ ምሕረት አካባቢ ነው። ለዚህ ደግሞ ትልቁ መረጃ ቅዱስ ያሬድ በዐፄ ገብረ መስቀል ዘመን⁷ (፭፻፳፫-፭፻፴፯) እንደኖረ የሚታመን መሆኑ ነው። በ፯፻፲፱/፯፻፳፬ ዓመተ ምሕረት ድርሰቱን ጀመረ ካልን ቅዱስ ያሬድ በ፯፻፸፱/፯፻፹፯ ዓመተ ምሕረት ገደማ ተወለደ እንደማለት ነው። ልዩነቱም ፪፻፲፱ ዓመት ያህል መሆኑ ነው። ይኸም በ፭፻፭ ዓመተ ምሕረት ተወለደ የሚለውን ብዙዎች የተስማሙበትን ሐሳብ ያፋልሰዋል።

የቅዱስ ያሬድ ታሪክ አሻሚነት ጎልቶ የሚታይበት ለምንድን ነው? የሚለው ጥያቄ ለዚህ የዳህሣ ጥናት ቁልፍ ጉዳይ ነው። ምክንያቱም የታሪኩ ወጥ አለመሆን በሊቃውንቱ አመለካከት ላይ ልዩነትን፣ በትውልዱ ላይ ውዥንብርን እየፈጠረ ስለመጣ ነው። ለልዩነቱ መፈጠር አንዳንድ ጸሐፍትና ሰባክያን ከስንክሳሩና ከገድሉ በተለየ ኹኔታ (ምናልባትም ከፍቅራቸው ጽናት የተነሣ ስሜታዊ እየሆኑ) የሚያስተላልፉት መልእክት አንዱ ሲሆን፣ በሌላ በኩል ደግሞ የቅዱስ ያሬድ ታሪክ ለብዙ ዘመናት በትውፊት⁸ መልክ ሲነገርና ከትውልድ ወደ ትውልድ ቃል በቃል ሲተላለፍ ከቆየ በኋላ ድርሳንና ገድሉ ምናልባትም ከሰባት መቶ ዓመታት በኋላ የተጻፈ መሆኑ ነው። የቅዱስ ያሬድ ገድል እንደ ማንኛውም የቅዱሳን ገድል የወላጆቹን ስም አይጠቅስም። ይኸ ሊኾን የሚችልበት ምክንያት ደግሞ በልደት ዘመኑና ገድሉ በተጻፈበት ዘመን መካከል ያለው ልዩነት ሰፊ ከመሆኑ የተነሣ ሊሆን ይችላል ብሎ መገመት አያገባንም። ድርሳንና ገድሉ ከዛሬ ሥርወ መንግሥት በኋላ እንደ ተጻፈ የሚጠቁም መረጃ በገድሉ ላይ እናገኛለን።

ወነግሡ፡ ... እለ፡ ይሰመዩ፡ ዛጌ፡ እስከ፡ ዜና፡ ጴጥሮስ፡ ወውእቱ፡ ዜና፡ ጴጥሮስ፡ ሐራ፡ ከመ፡ ይግበር፡ ፀብእ፡ ብሔራ፡ ዳሞት፡ ምስለ፡ ኩሉ፡ ሰራዊቱ፡ ወካህናተ፡ ደብተራ፡ ምስለ፡ ታቦቶሙ። ወበወእቱ፡ መዋዕል፡ ሀሎ፡ መኩንን፡ ዳሞት፡ አረማዊ፡ ዘስሙ፡ መተሎሜ፡ ዘያመልክ፡ ጣዖተ፡ ወገብረ ፀብእ ምስሌሁ። ወሞኦ፡ መተሎሜ፡ ወመተረ፡ ርእሶ፡ ለዜና፡ ጴጥሮስ፡ ወኩሎሙ፡ ሰራዊቱ፡ ጉዩ።⁹

እስከ ዜና ጴጥሮስ ድረስ ዛጌ የሚሰኙ ... ነገሡ። ይኸ ዜና ጴጥሮስም ከኹሉም ሠራዊቱ ጋር እና አገልጋይ ካህናቱም ታቦታቸውን ይዘው ለጦርነት ወደ ዳሞት ሀገር ኼደ። በዚያ ዘመንም ጣዖት የሚያመልክ፣ ስሙ መተሎሜ የሚባል ጨካኝ የዳሞት ገዢ ነበረ። ከርሱ ጋርም ጦርነት አደረገ። መተሎሜም አሸነፈው። የዜና ጴጥሮስን ራሱም ቆረጠው። ሠራዊቱም በሙሉ ሸሹ።

በአለቃ ታየ ገብረ ማርያም፣ የኢትዮጵያ ሕዝብ ታሪክ፣ (፲፱፻፳፬) ላይ ከ፲፩ የዛጌ ነገሥታት ዝርዝር ውስጥ ዜና ጴጥሮስ የለም። ነገር ግን በዐለማዮሁ አበበ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ (፳፻፫) ከተዘረዘሩት ፲፮ የዛጌ ነገሥታት በሰባተኛ ተራ ቁጥር ላይ ተጠቅሷል። የነገሠበት ዘመን ከ፱፻፶-፱፻፺፮ ዓመተ ምሕረት ነው። እዚህ ላይ አንድ ችግር አለ። ዜና ጴጥሮስ ከዛጌ ነገሥታት አንዱ መሆኑ በትውፊታዊ ታሪክ ተመዝግቦ ካገኘው የዳሞቱ ንጉሥ መተሎሜም በትውፊታዊ ታሪክ የምናውቀው ነው።

⁷ «ገብረ፡ መስቀል፡ ንጉሥ፡ ወያሬድ፡ ካህን፡ ነበሩ፡ በተፋቅሮ፡ ወበሰላም፡ እንዘ፡ ይሠርዑ፡ ሕጋ፡ ለቤተ፡ ክርስቲያን፡ በዘመኖሙ።»
ንጉሥ ገብረ መስቀልና ካህኑ ያሬድ በዘመናቸው የቤተ ክርስቲያንን ሥርዐት እያዘጋጁ በሰላምና በፍቅር ኖሩ። (ዝኪ ከማሁ)።
⁸ ትውፊት በዚኸ ዓውድ በቃል መተላለፍን ያመለክታል እንጂ ቤተ ክርስቲያኒቱ ትውፊት የሚለውን ጽንሰ ሐሳብ የምትጠቀምበትን መንገድ አያመለክትም።
⁹ ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ፣ ድርሳን ወገድል ዘቅዱስ ያሬድ፣ (፲፱፻፺፭)፣ ገጽ ፳፫።

ድርሳን ወገድል ዘቅዱስ ያሬድ ሁለቱ ነገሥታት ተዋግተው ዜና ጴጥሮስ ድል እንደ ሆነ ይነግረናል። ችግሩ የዘመን ልዩነት ነው። በ፲ኛው ምዕት ዐመት መገባደጃ የነበረው ዜና ጴጥሮስና በ፲፫ኛው ምዕት ዐመት የመጀመሪያ አጋማሽ እንደ ነበረ የሚገመተው መተሎሜ ተዋግ መባሉ ነው። ያም ኸኖ መተሎሚ በተጠቀሰው ዘመን የሰሜን ሸዋን አካባቢ እንደወረረ በገድለ ተክለ ሃይማኖትና በሌሎችም የታሪክ መረጃዎች¹⁰ ላይ የተጠቀሰ ስለኾነ የዘመን ልዩነቱን ትተን ምናልባትም ዜና ጴጥሮስ በዛሬ መንግሥት የሰሜን ሸዋ እንደራሴ ኸኖ ከመተሎሚ ጋር ተዋግቶ ድል ኾኗል ብሎ መገመት ያስኬድ ይሆናል።

«መጽሐተ ጥበብ ድን» በመቅድሙ ላይ በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ (፲፭፻፹፱-፲፭፻፺፮) ዘመን እንደተሰበሰበ ወይም እንደተጻፈ ከተረዳን በኋላ እንደ ገና በመግቢያው ላይ በ፲፯፻፶፫ ዐመተ ምሕረት (ከ፲፰ ዐመታት በኋላ) ተሰበሰበ(ተጻፈ) የሚለውን መረጃ ለማስማማት ለጊዜው አስቸጋሪ ነው። ነገር ግን በጥናትና ምርምር የማይፈታ ችግር የለምና ዋናውን፣ የቤተልሔሙን መዝገብ («መጽሐተ ጥበብ ድን») በመፈተሽና ጠንክር ያለ ጥናትና ምርምር በማካኛድ ልዩነቱን ማጥበብና ወደ አንድ ተቀራራቢ የዘመን ቀመር ማምጣት እንደሚቻል ማሰብ ያስፈልጋል።

እዚኸ ላይ መነሣት ያለበት አንድ ነጥብ አለ። በ፲፯ኛው ምዕት ዐመት መገባደጃ ላይ «መጽሐተ ጥበብ ድን»ን ያዘጋጁ ሊቃውንት «የጣና ቂርቆስ ድን»ን እንዴት አላዩትም? የሚል ነው። ምክንያቱም በኸሱቱ መዛግብተ ድን ውስጥ ከሥርዐተ መዝሙር አወቃቀርና ከይዘቱ አንጻር ሰፊ ልዩነት ይታያል። አሁን ባለው መረጃ መሠረት ከኸሱም መዛግብተ ድንዎች ቀዳሚነቱን የሚይዝ «የጣና ቂርቆስ ድን»¹¹ ነው። የመዝሙር መዋቅሩ ከሌሎቹ ድንዎች የተለየ ሲኾን፣ መዝሙሩን የምናገኘው በአርእስተ ድን መሠረት ነው። ለምሳሌ ዋዜማ ከሃያ ኹለቱ አርእስተ ድን¹² አንዱ ነው። እናም የዋዜማ መዝሙሮችን በሙሉ የምናገኛቸው ከመስከረም አንድ ቀን ጀምሮ እስከ ጳጉሜን ድረስ ባንድ ርእስ ውስጥ ነው። ይኸም ማለት ዋዜማ ዘዮሐንስ፣ ዋዜማ ዘተክዚ፣ ዘዘካርያስ፣ ዘዘውትር፣ ዘፍሬ፣ ዘመስቀል ወዘተ እያለ ይዘልቃል። ተጨማሪ ምሳሌ ብናገሣ «አርያም» አንድ ርእስ ነው። በጣና ቂርቆስ ድን አሁንም አርያም ዘዮሐንስ፣ አርያም ዘመስቀል፣ አርያም ዘእስጢፋኖስ፣ አርያም ዘአባ ዮሐኒ ወዘተ. እያለ ባንድ ርእስ እስከ መጨረሻው ይኼዳል። ሌሎችም አርእስቶች እንዲሁ።

በዘመናችን ያሉ ድንዎች ከጣና ቂርቆስ የተለዩ ናቸው ያልንበት ምክንያት ኹሉንም አርእስተ ድን በአንድ የበዐል መዝሙር ውስጥ ስለምናገኛቸው ነው። ምሳሌ እንደሰድና፣ የድን መጀመሪያው መስከረም ፩ ቀን በዮሐንስ መጥምቅ ነው። እናም በዮሐንስ መጥምቅ ድን ውስጥ ዋዜማ፣ በኃምስት፣ እግዚር ነግሥ፣ ይትባረክ፣ ሠለስት፣ ሰላም፣ አርያም ወዘተ የተባሉትን አርእስት ባንድ በዐል ውስጥ እናገኛቸዋለን። ጥናቱ እንደሚያመለክተው «የጣና ቂርቆስ ድን» የመዝሙር አወቃቀር ከቅዱስ ያሬድ ጀምሮ የነበረው አወቃቀር ሊሆን እንደሚችል ነው።

¹⁰ Taddese Tamirat, *Church and State in Ethiopia 1270-1527*, (Great Britain: Oxford University Press, 1972), p.121. The invasion of Motelomi must have taken place in the first half of the Thirteenth Century. የሞተሎሚ ወረራ በዐሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን የመጀመሪያ አጋማሽ ቢኾን ነው።
¹¹ Belay Mekonnen, (2011), «A Philological and Historical Analysis of ጐና Qirqos Dəgg'a». MA. Thesis, Addis Ababa University (unpublished) «የጣና ቂርቆስ ድን» በ፲፫ኛው ምዕት ዐመት የመጀመሪያ አጋማሽ እንደ ተጻፈ በጥናት ተረጋግጧል።
¹² አርእስተ ድን እንደ በላይ ጥናት ሃያ ዐራት፣ እንደ «ጣና ቂርቆስ ድን» ዐሥራ ስድስት ናቸው (Blay 2003) ። ገድለ ቅዱስ ያሬድ ደግሞ የአርእስተ ድንውን ቁጥር ከፍ ያደርገዋል። «ተሎሙ፣ ካህናተ፣ ደብተራ፣ ዘገበዘ፣ አኩሱም፣ እል፣ ተምህሩ፣ አምኔሁ፣ መኃልዮ፣ ዘዘዚአሁ፣ መዝሙረ፣ ወዋዜማ፣ ወአርያም፣ ወሰላም፣ ዕዝለ፣ ወዐራራዮ፣ አርባዕተ፣ ወሠለስተ፣ ዘንተ፣ ኹሉ፣ ወዘይመስሎ፣ እስከ፣ ይኸውን፣ ኅልቄ፣ መዝሙሩ፣ ዘነአምር፣ ሙ፣ በገበዘ አክሱም የሚያገለግሉት ሁሉም ካህናት፣ እያንዳንዱን መዝሙሩን፣ ዋዜማውን፣ አርያሙን፣ ሰላሙን፣ ዕዝሉን፣ አራራዩን፣ አርባዕቱን፣ ሠለስቱንም ይህን እና የመሳሰሉውን ሁሉ፣ የምናውቀው የመዝሙሩ ቁጥር ፱ የሆነውን፣ የዜማውን ማገሌት ክርሱ የተማሩ። በማለት አርእስተ ድን ሠላሳ መኾኑን ይናገራል።

በዘመናችን የምንገለገልባቸው መዛግብተ ድን መጽሐፍ ጥበብ፣ ሰብሐተ አምላክ፣ ብርሃነ ዐለም፣ ጌታዮ እንግዳ፣ ዳንኤልና ሌሎችንም ጨምሮ ወይም በሌላ አባባል የቤተሰብም፣ የቆሜና የአጫብር ድንዎች የሚባሉት የመዝሙር አወቃቀራቸው በአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ እና በደጎርት ሊቃውንት የተዘጋጀ መኾኑን መገመት ይቻላል።¹³

በ«ጣና ቂርቆስ ድን» ሦስቱ ጸዋት ዜማዎች ድን፣ ዝማሬና መዋስዕት ይገኛሉ። እርግጥ መዋስዕቱ ከአሁኑ በጣም የተለየ ነው፤ ምንም አይገናኝም። ዝማሬውም ቢኾን በተወሰነ ቍጥር እንደ አርእስተ ድን መኖሩን ነው እንጂ አሁን ያለውን ሙሉ ዝማሬ አናገኘውም። እነዚህ «አምስቱ ጸዋት ዜማ» በመባል የሚታወቁት የዜማ መጻሕፍት «የጣና ቂርቆስ ድን» ከተዘጋጀ በኋላ በአባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ እና በተከታዮቹ እንደተዘጋጁ ይገመታል። ምክንያቱም ከኹሉም ቀዳሚው «የጣና ቂርቆስ ድን» ነው። ጸመ ድንም ከአስተምህሮ መዝሙር ተመርጦ ለዐቢይ ጸም አገልግሎት እንዲውል ራሱን የቻለ ጥራዝ ሆኖ የተዘጋጀ ከዐሥራ ዐራተኛው ምዕት ዐመት የመጨረሻ አጋማሽ ጀምሮ ሊሆን ይችላል። ምክንያቱም እንደ «ጣና ቂርቆስ ድን» የመዝሙር አደረጃጀት ጸመ ድንውን በአስተምህሮ ድን ውስጥ ተካቶ ስለምናገኘው ነው። ከአምስቱ ጸዋት ዜማዎች አንዱ የሆነውን ምዕራፍ በ«ጣና ቂርቆስ ድን» ውስጥ አናገኘውም።

፪.፪. የቅዱስ ያሬድ የዜማ ድርሰት ምንጭና ዝግጅት

ቅዱስ ያሬድ የዜማውን ድርሰት ያዘጋጀው ከብሉይ ኪዳንና ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት፣ ከመጻሕፍተ ሊቃውንትና ከመጻሕፍተ መነኩሳት፣ እንዲኹም መጽሐፍ ቅዱስን መሠረት አድርገው ከተዘጋጁ ሌሎች አዋልድ መጻሕፍት እየጠቀሱ፣ ትርጉም እየሰጡና እያነጻጸረ እንደኾነ የታወቀና ኹሉም ሊቃውንት የሚስማሙበት ነው። ለዚህም ማስረጃ የሚኾነን ሙሴኒ ይቤ በውስተ ኦሪት፣ ከመዝ ይቤ እግዚአብሔር፣ ዳዊትኒ ይቤ፣ ሰሎሞን ይቤላ፣ ኢሳይያስኒ ይቤ፣ በከመ ይቤ በወንጌል፣ በከመ ይቤ ጳውሎስ፣ ጴጥሮስኒ ይቤላ ወዘተ እያለ በድርሰቱ ውስጥ በስፋት ተጠቅሞበት አናገኛለን። ይኸን የድርሰት ሥልት እሱ ብቻ ሳይኾን ከርሱ በኋላ የተነሡ ሊቃውንት እንደተጠቀሙበት አያጠይቅም። ምክንያቱም ድንውም ኾነ በአጠቃላይ አምስቱ ጸዋት ዜማዎች¹⁴ በመባል የሚታወቁት ድርሰቶች የቅዱስ ያሬድ ብቻ እንዳልኾኑ የታወቀ ነው።

ቅዱስ ያሬድ በድርሰቱ ሌሎችን መጽሐፍ ቅዱሳዊ ጥቅሶች በስፋት ከመጠቀሙም ሌላ መንፈስ ቅዱስ እንዳቀበለው እንዲኹም ከራሱ አእምሮ አፍልቆ ዜማውን ያዘጋጀባቸው ብዙ ዐዳዲስ ድርሰቶች ወይም ኅይላተ ቃል¹⁵ እንዳሉ የታወቀ ነው። ዜማ ማዘጋጀትና ድርሰት መድረስ ኹሉት የተለያዩ ሙያዎች ናቸው። በዘመናችን የምናውቀውን ዐለማዊ/ሕዝባዊ ሙዚቃ በምሳሌነት ብንወስድ ከጥቂት የኪነ ጥበብ ባለሙያዎች በስተቀር አብዛኛዎቹ የሚዘፍኑት ሌላ ደራሲ ግጥም አዘጋጅቶና ዜማ አውጥቶ ሲሰጣቸው ነው። ሙዚቃ አቀናባሪውም ሌላ ባለሙያ መኾኑ ግልጽ ነው። ቅዱስ ያሬድ ግን ደራሲ፣ ዜማ አውጪና የመንፈሳዊ መዝሙር አቀናባባሪ ነበር።

¹³ ሀብተ ማርያም ወርቅነህ (ሊቀ ሥልጣናት)፣ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ሥርዐተ ትምህርት፣ (ዓዲስ አበባ፣ ብርሃንና ሰላም ቀዳማዊ ኅይለ ሥላሴ ማተሚያ ቤት፣ ፲፱፻፷፫)፣ ገጽ ፸፮። «ብዙ ሰዎች የዜማን ሥልት ከአባ ጊዮርጊስ እንደ ተማሩ ድንዎም እንደ ገና መልክ እንዳገኘ ግልጥ ሆኖ ይነገራል።»
¹⁴ ድን፣ ጸመ ድን፣ ምዕራፍ፣ ዝማሬና መዋስዕት ናቸው። ዐሥራ ዐራቱን ቅዱስ ከአምስቱ ጸዋት ዜማ የሚያካትት ሥራ ተመልክቻለሁ፤ ነገር ግን ስለተተ ነው።
¹⁵ «ተወልደ በተድላ መሰከት፣ ብሉተ ልደት አማርያም እም ቅድስት ድንግል።» ቅድመ ዐለም ያለ እናት ከአብ የተገኘ ልዩ ከምትኾን ከድንግል ማርያም ለመሰከት በሚገባ ልደት (ሰውኛ ባልሆነ ልደት) ተወለደ። (መጽሐፈ ድን ፲፱፻፹፮)፣ ገጽ ፻፹፮።

የራሳችንን ሊቃውንት በጥናትና ምርምር አጉልቶ የማውጣትና የማድነቅ ልምድ አላዳበርንም እንጂ ከርሱ በኋላ የተነሡ የኋላ ሊቃውንትም ይኸ ዐይነት ዕውቀትና ብቃት ነበራቸው። ለምሳሌ ከዐሥራ ሰባተኛው ምዕት ዐመት ጀምሮ እስከ ዘመናችን ድረስ የጎንደርንና የተክሌን አቋቋም ማለትም ዝማሜውን፣ ቁም ጸናጽሉን፣ መረግዱን፣ ጽፋቱንና ወረቡን ከነሙሉ ክዋኔው ያዘጋጁ ሊቃውንት በዘመናችን በምናውቀው ቋንቋ ለመግለጽ የመንፈሳዊ መዝሙር ደራሲዎችና አቀናባሪዎች ናቸው።

፪.፫. የቅዱስ ያሬድ ሦስቱ የዜማ ሥልቶች

ቅዱስ ያሬድ ዜማውን በተመስጦ ያዘጋጀው የሥላሴ አምሳል በኾኑት ሦስቱ የዜማ ሥልቶች ማለትም በግእዝ፣ በዕዝልና በዐራራይ ነው። ለእነዚህ ሦስት ሥራዎች ቃላትም ሊቆቻችን ተቀራራቢ የኾነ ፍቺና ትንታኔ ሰጥተዋቸዋል።¹⁶ በሦስቱ የዜማ ሥልቶች የደረሰው ጣዕመ ዜማም ከመላእክት¹⁷ የሰማው መኾኑን ድርሳኑና ገድሉ ይገልጻል።

፪.፬. የዜማው ምልክቶች

ቅዱስ ያሬድ ዜማውን በግእዝ፣ በዕዝልና በዐራራይ ሲደርስ እሱ ራሱ እንዳዘጋጃቸው የሚታመኑ የፊደል ቅርጽ የሌላቸው የድምጽ ምልክቶች ስምንት ናቸው። የፊደል ቅርጽ ያላቸው «ድርስ» እና «አንብር» የሚባሉት ምልክቶች (የኋላ ሊቃውንት ያዘጋጁዋቸው) ሲጨመሩ ዐሥር ይኾናሉ።¹⁸ ሌሎች የዜማ ምልክቶች ደግሞ ሥራዬ ተብለው ይጠራሉ። ሥራዬ ማለትም ያንን ምልክት መስሎ ለሚዜም ዜማ ኹሉ መሪ፣ ሥር፣ መሠረት እና ምሳሌ ማለት ነው። በቅዱስ ያሬድ እና በደጎርት ሊቃውንት የተዘጋጁ ምልክቶች ዜማው ጣዕመ ቃናውን ሳያጣ ከትውልድ ወደ ትውልድ እንዲተላለፍ ታላቅ አስተዋጽኦ አድርገዋል። በተለይ የፊደል ቅርጽ የሌላቸው ምልክቶች ከትምህርት አሰጣጥ አንጻር ለዜማው ሥልት መጠበቅ የጎላ አስተዋጽኦ ማድረጋቸው እንደተጠበቀ ኾኖ ባላቸው ምሥጢራዊ ትርጉም ነገረ መስቀሉን ከማዘከር አንጻር በሊቆቻችን ሰፊ ተምሳሌታዊ ትንታኔ ተሰጥተዋቸዋል።

¹⁶ ሀ. ኪዳነ ወልድ ክፍሌ (አለቃ)፣ መጽሐፈ ሰዋሰው ወግስ ወመዘገበ ቃላት ሐዲስ፣ (ዐዲስ አበባ፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ (፲፱፻፵፰)፣ ገጽ ፪፻፴፬። «ግእዝ፣ የዜማ ስም አንደኛ ሥልት መጀመሪያ ዜማ። ዕዝል (ሕዝል፣ ሐዘለ) የዜማ ስም፣ ኹለተኛ ዜማ፣ ዕዝል፣ መዝሙር፣ የመዝሙር ስም ዜማው ዕዝል የሆነ፣ በዕዝል ዜማ የሚያዜሙት። ዐራራይ፣ ዕረታ፣ ቀረርት፣ ታላቅ ጩኸት፣ የዜማ ስም፣ የዜማ ሥልት፣ ሦስተኛ ዜማ የመንፈስ ቅዱስ አምሳል።»
ለ. ሀብተ ማርያም ወርቅነህ፣ (፲፱፻፷፫)፣ ገጽ ፸፮። «ግእዝ በአብ፣ ዕዝል በወልድ፣ ዐራራይ በመንፈስ ቅዱስ ይመሰላል። ትርጉሙ ወይም ምሳሌው ግእዝ ማለት ርቱዕ ማለት ነው። አብን ርቱዕ ሎቱ ናኸኩቱ ለማለት። ዕዝል ጽኑዕ ነው። ወልድ ጽኑዕ መከራን ተቀብሎ አዳምን ለማዳኑ ምሳሌ። ዐራራይ ደግሞ ጥዑም ነው። ሀብተ መንፈስ ቅዱሳን መቀበላችንን ለማጠየቅ ነው። ሦስቱም የዜማ ዐይነቶች በአንድ ላይ ሲገናኙና በአብ፣ በወልድና በመንፈስ ቅዱስ ሲመሰሉ አሐዱ አብ ቅዱስ ብሎ በግእዝ፣ አሐዱ ወልድ ቅዱስ ብሎ በዕዝል፣ አሐዱ ውክቱ መንፈስ ቅዱስ ብሎ በዐራራይ ጽፎ አመልክቶም ይገኛልና።»
ሐ. ጥዑመ ልሳን ካሣ፣ (፲፱፻፹፩)፣ ገጽ ፪፻፴፬። «ግእዝ ለሚለው ቃል መሠረቱ የግእዝ ቋንቋ ነው። ግእዝ በዜማነቱ ሲተረጎም ርቱዕ፣ የቀና፣ ቀጥተኛ፣ አንደኛ ሥልት፣ መጀመሪያ ዜማ ማለት ነው በማለት የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ተርጉመውታል።»

¹⁷ ኤርምያስ ወልደ ኢየሱስ (ሊቀ ገብኤ)፣ ድርሳን ወገድላ ዘቅዱስ ያሬድ፣ (ግእዝና ዐማርኛ) (ዐዲስ አበባ፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ድርጅት፣ ፳፻)፣ ገጽ ፭ እና ፲፫። «ወውኦቱስ ቅዱስ ያሬድ ካህን ተምህረ ማህሉተ እምነበ ሱራፌል። እሱ ቅዱስ ያሬድ ካህን ማህሉትን ከሱራፌል ዘንድ ተማረ። ኢይምሰልክሙ መኃልይሁ ለቅዱስ ያሬድ ዘእምነበ ሱብእ፣ አላ እምነበ አግዚአብሔር ውክቱ።» የቅዱስ ያሬድ ማህሉቱ (የዜማው መገኛ) ከሰው እንዳይመስላቸው፣ ከአግዚአብሔር ዘንድ ነው እንጂ።

¹⁸ «ወበመዝሙር፣ ዘዐሥርቱ፣ አውታሪሁ፣ እዜምር፣ ለከ።» “ዐሥር አውታር ባለው በገናም አመሰግንሃለሁ”። ተብሎ በመዝሙር ፻፵፫።፱ የተነገረውን ይወክላሉ።

በቅዱስ ያሬድ የተዘጋጁ የዜማ ምልክቶች

የምልክቱ ስያሜ፣ ቅርጽ፣ የሚሠጠው አገልግሎትና ትርጓሜ እንደሚከተለው ይቀርባል። የምልክቶች ስያሜ

ቅርጽ	የምልክቱ ቅርጽ	ስም
፩		ድፋት
፪		ኸደት
፫		ቅናት
፬		ይዘት
፭		ቅርጽ
፮		ጭረት
፯		ርክርክ
፰		ደረት
፱	ስ	ድርስ
፲	ር	አንብር

ሠንጠረዥ ፪፡ ስምንቱ የፊደል ቅርፅ የሌላቸውና ኹለቱ የፊደል ቅርጽ ያላቸው ምልክቶች

የዜማውን ሥልት ጠብቆ ለማቆየት ሲባል አንዱን ከሌላው በማመሳሰል የፊደል ቅርጽ ያላቸው ምልክቶች በኋላ ሊቃውንት በተለይም በኹለቱ የተደባበ ማርያም የዜማ ሊቃውንት¹⁹ እንደተዘጋጁ የዐቤ ገላውዴዎስ (፲፭፻፴፩-፲፭፻፵፱)²⁰ ዜና መዋዕል ያስረዳል። የፊደል ቅርጽ ያላቸው ምልክቶች እስከ ዘመናችን ድረስ በድንገት ላይ ተጨምረውበታል። ወደ ፊትም ሊቃውንቱ እያሻሻሉ የሚጨምሩት ይኖራል። ይኼው ባለንበት ዘመን (የቅዱስ ያሬድን ዜማ ጠብቆ በማጽናት) ለጎንደር አቋቋምና ለወረቡ እንዲሁም ለተክሌ አቋቋም ምልክት ተዘጋጅቶለታልና።

፪.፭. የዜማ ድርሰቱ ተግዳሮቶች

ቅዱስ ያሬድ ዜማውን ገና መድረስ ሲጀምር አንዳንድ ሰዎች (ካህናት) ዜማው የተገለጠለት በአስማት ነው እስከማለት ደርሰው እንደነበር በድርሳኑ²¹ ተመዘግቧል። በዘመናችን በቅዱስ ያሬድ ሥራዎች ላይ ባልተለመደ መልኩ የተጻፉና እንደ ተግዳሮት የሚቆጠሩ ሥራዎች አሉ። አንደኛው ጸሐፊ²² እንዲህ ይላሉ፡-

ቅዱስ ያሬድ ልዩ ልዩ የዜማ መጻሕፍቶች ጽፈዋል [መጻሕፍት ጽፏል]። ግን ቅዱስ ያሬድ የጻፈው የዜማው ጣዕመ ቃናው [ጣዕመ ቃና] ፈጽሞ እሱ ፈጠረው፣ ጀመረው ለማለት አይቻልም። ቅዱስ ያሬድ ለክርስትና ሃይማኖት መጻሕፍቶቹ [መጻሕፍቱን] እያስማማ ዜማውን በዜማ ምልክት ሲያቀነቅን ቀደም ብሎ ከነበረው ጣዕመ ዜማ ወስዶ አሻሽሎና ተርጉሞ የክርስትና መልክ አስይዞ ለሕዝብ ጆሮ እንዲስማማና እንደ ሚያረካ አድርጎ የሕዝቡን ስሜት በዜማ ለመማረክ ሞክሯል።

¹⁹ አዛዥ ጌራና አዛዥ ራጉኤል ያመለከቱት ድን በተደባበ ማርያም እንደሚገኝ ሊቀ ጠበብት አባ አራጌ ቤዛ የተባሉ የቦታዎ የድን መምህር በጳጉሜ ዐ.ም. ዐዲስ አበባ አግኝቻቸው ነግረውኛል።

²⁰ «ወበመዋዕሊሁ ለንጉሥ ገላውዴዎስ ተንሥኑ አዛዥ ጌራ ወአዛዥ ራጉኤል ካህናት ማእምራን ዜማ ወወጠኑ አውዕኑ ምልክት ዘድን»። በዐቤ ገላውዴዎስ ዘመነ መንግሥት አዛዥ ጌራና አዛዥ ራጉኤል የተባሉ የዜማ ዐዋቂዎች ካህናት የድንን ምልክት ማዘጋጀት ጀመሩ።

²¹ ኤርምያስ ወልደ ኢየሱስ፣ (ጳጉ)፣ ገጽ ፳፱። «ወአሚሃ በ እለ ይቤሉ በአስማት ተከሥተ ሎቱ ቃለ እግዚአብሔር ለቅዱስ ያሬድ።» ያን ጊዜም ቃለ እግዚአብሔር (መንፈሳዊ ዜማ) ለቅዱስ ያሬድ በአስማት ተገለጠለት የሚሉ ነበሩ።

²² ሀብተ ማርያም አሰፋ (ዶ/ር)፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ጥያቄዎችና ባህሎች፣ (ሴዲስ አበባ፣ ማተሚያ ቤት አልተጠቀሰም፣ ፲፱፻፹፮)፣ ገጽ ፭፻፴፱።

ኸለተኛው ጸሐፊ²³ ያሉትን ደግሞ እንመልከት። «ለያሬድ ዜማ ምንጩ ሦርያ ነው። ለመጀመሪያ ጊዜ በሦርያ የተለየ ምልክት ያለውን ዜማ ማዘጋጀቱን [ማዘጋጀቱ] የሚነገርለት ኤፍሬም ሦርያዊ ነው። ...ቅዱስ ያሬድ የቅዱስ ኤፍሬምን ዜማ ከአባ ጳንጠሌዎን እንደ ተማረ ይገመታል። የኤፍሬም ዜማ ከሦርያ አልፎ በመላ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ተስፋፍቶ ነበር።»

ከዚህ አስተሳሰብ ጋር ተመሳሳይነት ያለው ሌላ መረጃም አለ። “The church music, which was further elaborated by Yared at a later period, is most probably of Syrian origin”. በጥንት ዘመን፣ ቀደም ብሎ በያሬድ የተዘጋጀው/የተገለጸው የቤተ ክርስቲያን መዝሙር ምናልባትም ምንጩ ከሦርያ ነው።²⁴ ከፍ ብሎ የተጠቀሱት ጸሐፍት በትውፊት ሲወርድ ሲዋረድ ከመጣልን፣ በጽሑፍም ሰፍሮ ካነበብነው ታሪክ የተለየ ነገር ጽፈዋል። ለምን ጻፉ? ማለት አይቻልም። ጥያቄው ከምን ተነሥተው ጻፉት? ምን መረጃ አላቸው? የሚል ይኸናል። በመረጃ ተደግፎ ያልቀረበ ዐዲስ ሐሳብ ደግሞ እንደ ግል አመለካከት ይቆጠራልና።

፫. የቅዱስ ያሬድ ኸለንተናዊ አስተምህሮ
፫.፩. አዕማደ ምሥጢራት

«ሃሌ ሉያ ለአብ፣ ሃሌ ሉያ ለወልድ፣ ሃሌ ሉያ ለመንፈስ ቅዱስ ቀዳሚሃ ለጸዮን ሰማዩ ሣረረ። ወበዳግም አርአዮ ለሙሴ ዘከመ ይገብር ግብራ ለደብተራ።» ለአብ ምስጋና ይገባል፤ ለወልድ ምስጋና ይገባል፤ ለመንፈስ ቅዱስም ምስጋና ይገባል (ከዘወረደ ጾመ ድን)። በማለት ቅዱስ ያሬድ ድርሰቱን የጀመረ በምሥጢረ ሥላሴና በሥነ ፍጥረት ነው። የዜማ ድርሰቱ ለአምስቱ ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያንም መሠረት ነው።

«ነአምን በአብ፣ ወነአምን በወልድ፣ ወነአምን በመንፈስ ቅዱስ፣ ነአምን ዘንተ ሥላሴ፣ አሐዱ ውእቱ አምላክ ፍጹም።» በአብ እናምናለን፣ በወልድም እናምናለን፣ በመንፈስ ቅዱስም እናምናለን፣ ይኸን ሦስትነት እናምናለን። በህላዌ፣ በባሕርይ፣ በመለኮትና በአገዛዝ ፍጹም አንድ አምላክ መኾኑን እናምናለን (ከዝማሬ) እያለ በዜማው ምሥጢረ ሥላሴን ያስተምረናል።

«ተወልደ በተድላ መለኮት፣ ብሔተ ልደት አማርያም እም ቅድስት ድንግል።» ቅድመ ዐለም ያለ እናት ከአብ የተገኘ ከቅድስት ድንግል ማርያም ለመለኮት በሚገባ ልደት ተወለደ (ከልደት ድን) ብሎ ምሥጢረ ሥጋዌን ያብራራልናል።

«በልደቱ ተወለድነ፣ ወበጥምቀቱ ተጠመቅነ፣ ኢየሱስ ክርስቶስ ንበ አቡሁ አቅረበነ።» በልደቱ ተወለድን፣ በጥምቀቱም ተጠመቅን (የመንፈስ ቅዱስን ልጅነት አገኘን)፣ ኢየሱስ ክርስቶስ ወደ አባቱ አቀረበን/አስታረቀን (ከልደት ድን) በማለት ምሥጢረ ጥምቀትን ሰብኮልናል። «ረዝቱክ በኩናት ወተርኅወ ገቦክ፣ ከመ ለነ ተሀበነ ሥጋክ ቅዱስ ወደመክ ክቡረ ከመ ትጸግወነ።» ለእኛ ቅዱስ ሥጋህን ትሰጠን ዘንድ፣ ክቡር ደምህንም ታድለን ዘንድ በጦር በፍላግ ወጉህ፣ ኅንህም ተክፈተ/ተበሳ (ጾመ ድን ከቀዳም ሥዑር) እያለ ምሥጢረ ቊርባንን ያመጣል።

«ዛቲ ዕለት ዓባይ ፋሲካሁ፣ ወዮም ትንሣኤሁ፣ እስመ ከፈለነ ሕይወተ ዚአሁ፣ ወአብአነ ውስተ ፍሥሐሁ።» ይቺ ቀን ታላቅ የደስታው ቀን ናት። ትንሣኤው/ መነሣቱም ዛሬ ነው። የራሱን ሕይወት ከፍሎናልና፣ ወደ ደስታውም አስገብቶናልና (ከፋሲካ ድን) ብሎ ምሥጢረ ትንሣኤ ሙታንን አምልቶና አስፍቶ አስተምሯል።

²³ ገብረ ዮሐንስ ገብረ ማርያም፣ ክርስትና በኢትዮጵያ (፲፱፻፲፭)፣ ገጽ ፻፩።
²⁴ Sergewie Hable Silassie (Dr), *Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270* (Addis Ababa; United Printers, 1972), p.121

«አንተ በሰማይ፣ ወአንተ በምድር፣ ወአንተ በባሕር ዘታስተጋብአሙ ለኩሉ ፍጥረት እም አጽናፈ ምድር ወአልቦ ተፍጻሜት ለዕባይከ።» ፍጥረታትን ኹሉ ከምድር ዳርቻ የምታሰባስባቸው አንተ በሰማይ አለህ፤ በምድርም አለህ፤ በባሕርም አለህ። ለልዕልናህ ፍጻሜ የለውም (ምዕራፍ - ሥርዐተ አርያም) እያለ ምልዐቱን፣ ርቀቱን ወይም ምሉዕ በኩሉህ መኾኑን እንድንረዳ ያደርገናል።

፫.፪. ስለ ቅድስት ድንግል ማርያምና ስለ ቅዱስ መስቀል ታላቁ ሊቅ ምን ይላል?

ቅዱስ ያሬድ እንደ ቅዱስ ኤፍሬም ሦርያዊ ኹሉ ለቅድስት ድንግል ማርያም ያለውን ክብር ለመገንዘብ የራሱ ድርሰት እንደኾነ የሚታመነውን የአንቀጸ ብርሃን መጀመሪያ ብንመለከት «ቅድስት ወብዕዕት፣ ስብሕት ወቡርክት፣ ክብርት ወልዕልት፣ አንቀጸ ብርሃን መዓርገ ሕይወት ወማኅደረ መለኮት ቅድስተ ቅዱሳን...» ቅድስትና ብዕዕት ሆይ የተመሰገንሽና የተባረክሽ፣ የከበርሽና ከፍ ከፍ ያልሽ፣ የብርሃን መውጫ የሕይወት መሰላል ነሽ። አምላክን የወለድሽ እመቤታችን ድንግል ማርያም ከተለዩ የተለየሽ የመለኮት ማደሪያም ነሽ ይላል።

እንደ ቤተ ክርስቲያናችን አስተምህሮ ቅድስት ድንግል ማርያም በተሰጣት ክብር «መትሕተ ፈጣሪ መልዕልተ ፍጡራን» ከፈጣሪ በታች ከፍጡራን በላይ ናት። ከሦርያዊው ቅዱስ ኤፍሬም ምስጋና²⁵ በሚቀራረብ መልኩ ቅዱስ ያሬድ ሲያመሰግናት፣ «ለማርያም የዐቢ ክብራ፤ እም ወርኅ ወእም ፀሐይ ይህኒ ላሕያ።» የማርያም ክብሯ ከፍ ይላል፤ ከጨረቃና ከፀሐይ ደም ግባቷ ያምራል እያለ አነጻጻሪ ዘይቤን ተጠቅሞ ያወድሳታል።

ቅዱስ ያሬድ በዜማ ድርሰቱ ውስጥ ለቅዱስ መስቀል²⁶ ሰፊ ቦታ ሰጥቶታል። «ቦ እለ ይቤሉ ለዕዕኑ ታመልኩ? ወለዕዕኑ በዓለ ትገብሩ? ኢቀደሶኑ ደሙ ክቡር ለዕፀ መስቀሉ? ወበእንተዝ ንሕነ ናመልኩ።» ዕንጨት ታመልካላችሁን? ለዕንጨትስ በዐል ታክብራላችሁን የሚሉን ሰዎች አሉ። የዕንጨት መስቀሉን የከበረ ደሙ ፈሳሽነት አልቀደሰውም/ አላከበረውም? ስለዚህም እኛ መስቀሉን እናመልክዋለን/እናከብረዋለን²⁷ ብሎ ዘምሮለታል።

«ድንግል ማርያምና መስቀል ክብርና ምስጋና በዝቶባቸዋል» የሚሉ ሰዎች የተነሡት በዐፄ ዘርዐ ያዕቆብ (፲፱፻፳፮-፲፱፻፷) ዘመን ስለኾነ፤ የዚህ ጥናት አዘጋጅ ይኸ መዝሙር የኋላ ሊቃውንት የደረሱት ይኸናል የሚል ግምት ነበረው። የቅዱስ ያሬድ ወይም በቀደምቱ የእርሱ ተከታዮች የተደረሰ መኾኑን አጥኚው ማረጋገጥ የቻለው በዐሥራ ዐራተኛው ምዕት ዐመት የመጀመሪያ አጋማሽ የተጻፈውን «የጣና ቂርቆስ ድን» ለኹለተኛ ዲግሪ ሲያጠና ይኸን መዝሙር ከመስቀል የመዝሙር ክተማ ስላገኘው ነው።

²⁵ «የዐቢ ክብራ ለማርያም እም ኩሉሙ ቅዱሳን፤ እስመ ድልወ ኮነት ለተወክሮ ቃለ አብ።» የእግዚአብሔር አብ ቃል የሆነውን እግዚአብሔር ወልድን ለመቀበል (ለመዕነስ) የበቃች፣ የተዘጋጀች ሆና ተገኝታለችና የማርያም ክብሯ ከሁሉም ቅዱሳን በላይ ነው፤ ከፍ ያለ ነው (ውዳሴ ማርያም ዘረቡዕ)።
²⁶ «ወነገረ መስቀሉሰ ለሕርቱማን ዕባይ ይመስሉሙ። ወለኒ ለእለ አመነ መስቀልከ መርሐ ይኩነን» የመስቀሉ ነገር ለማያምኑት ሞኝነት ነው። ለምናምንበት ለእኛ ግን ኅይላችን ነው።» ብሎ በዕዝል ዜማ ዘምሮለታል። (ከዮሐንስ ድን ዘመስቀል)። «ከዮም መስቀል አሠነየ ዐለመ እንተ በልየ፤በሥነ ማርያም አዋክየ፤ ለክርስቲያን ኮኖሙ ዕባየ።» የዛሬው መስቀል (ዛሬ የምናከብረው መስቀል) በኅጢአት ያደፈውንና የዛገውን ዐለም አሳመረ፤ ኮላ፤ አነጣ። በማርያም ደም ግባት አበራ፤ ለክርስቲያኖች ክፍታ (ትንሣኤ) ሾኖቸው። እያለ በግጥማዊ ወይም ቅኔያዊ መዝሙሩ እመቤታችንና መስቀልን አስተባብሮአቸዋል (ከዮሐንስ ድን ዘመስቀል)።
²⁷ መስቀልም ክርስቶስ ተብሎ ስለ ሚተረጎም ነው።

፫.፫. መተርጉም መጻሕፍት

መተርጉም ስንል አንድን መጽሐፍ ጥቅስ ወስዶ የሚያብራራ ወይም የሚተረጎም ማለት ሲኾን፣ የነገረ መለኮት መምህር የነበረው ቅዱስ ያሬድ የዜማ ድርሰቱን ሲያዘጋጅ ቅዱሳት መጻሕፍትን የድርሰቱ ምንጭ አድርጎ ትርጉም እየሰጠ እንደተጠቀመባቸው ተገልጿል። ጥቅሶችን ሲጠቀም ደግሞ በአብዛኛው ዋናውን ጭብጥ ወይም ፍሬ ሐሳቡን ሳይለቅ በራሱ አገላለጽ ይጠቀምባቸዋል። ይኸንም የሚያደርግ ለዜማው ምጣኔ እንዲሰማ ሲኾን፣ የድርሰቱን አቀራረብም ቅኔያዊ ያደርገዋል።

ኸለት መጽሐፍ ቅዱሳዊ ጥቅሶችን²⁸ ከብሉይ እና ከሐዲስ ኪዳን ወስዶ እንዴት እንዳቀናጃቸው፣ የራሱን ፈጠራ ተጠቅሞ በግጥማዊ መዝሙሩ ድንግል ማርያምን እንዴት እንደ ወደሳት እንመልከት።

ቅንዎ ለእንተ ተበቢ ጸጋ፣	ከኹለም ለምትልቀዋ ጸጋ ቅኑ፣
መድኅኒት ለነፍስ ወሥጋ።	ለነፍስና ለሥጋ መድኅኒት ለኾነችው።
እስመ ርቱዓት ፍናዊሃ	መንገዶችዋ የቀኑ ስለኾኑ
ጻድቃን የሐውርዎን፣	ደጋግ ሰዎች ይኼዱባቸዋል፤
ወኃጥኣን ይሥዕንዎን።	ክፉ ሰዎች ግን ይሳናቸዋል።
ዘእንበለ ትብጻሕ ግብተ፣	ድንገት ከመድረስዋ አስቀድሞ፣
አሠንዩ ፍኖተ፣	መንገዱን አስተካክሉ፣
ይፈኑ ለክሙ እመቅደሱ ረድኤተ፤	ከመቅደሱ ረድኤትን ይልክላችሁ ዘንድ፣
መድኅኒተ ወቤዛዊተ እሞ ቅድስተ።	መድኅኒትና ቤዛ የምትኾን ቅድስት እናቱን።

በሌላ በኩል ነገረ ምጽኢትን በማዘከር «ሠለስት» ለሚባለው ድርሰቱ የተጠቀመውን ጥቅስ ደግሞ እንመልከተው። «በለስ ዘይቤ ቤተ እስራኤል እሙንቱ³⁰። ወዐጸ ወይኑ ክርስቶስ ወአቱ። ዩ ዩ ዩ! ወአመ በጽሐ ዕድሜሁ ይፌንዎሙ ለመላእክት በቃለ ቀርን።» ከዚኽ ላይ በለስ የሚለው የእስራኤል ወገኖች/ሕዝቦች ናቸው። የወይኑ የተክል ቦታም ክርስቶስ ነው። ወዮ ወዮ ወዮ! ቀጠሮው በደረሰ ጊዜ መላእክቱን ከመለከት ድምፅ ጋር ይልካቸዋል ብሎ በሚብራራት ዘምሮታል።

ከኢሳይያስ ጥቅስ ወስዶ የራሱን ትርጉምና ማብራሪያ የሰጠበትን መዝሙር ስንመረምር ደግሞ እንዲኾ ይላል። «በከመ ይቤ ኢሳይያስ ነቢይ ናሁ ይወርድ እግዚአብሔር ውስተ ምድረ ግብጽ ተዕዲኖ ዲበ ደመና ቀሊል። ደመናስ ዘይቤ ይእቲኬ ድንግል ዘሐዘለቶ በዘባና ለአማኑኤል።» እነሆ እግዚአብሔር በፈጣን ደመና ተቀምጦ ወደ ግብጽ ይመጣል/ይወርዳል። (እስከዚህ የነቢያ እግዚአብሔር ኢሳይያስ ትንቢታዊ ቃል ነው።) ደመናም የሚላት አማኑኤልን በጀርባዋ የተሸከመችው ድንግል [ማርያም] ናትኮ ... እያለ ይተረጎምዋል። አንድን ጥቅስ³¹ በማሳጠርና የግጥም ምጣኔ በመስጠት እንዴት እንደተጠቀመበትም እንመልከት።

²⁸ ሀ. «ቅንዎ ለእንተ ተበቢ ጸጋ። ወዓዲ እንተ ትኤይስ ፍኖተ እሜሀረክሙ።» ነገር ግን ለምትበልጠው ጸጋ ቅኑ። ደግሞም የምትሻለዋን መንገድ አስተምራችኋለሁ። ጃኛ ቆሮ፣፲፪ + ማ፩።

ለ. «መኑ እንከ ጠቢብ ወይሔልዮ ለዘንቱ? እስመ ርቱዓት ፍናዊሁ ለእግዚአብሔር ጻድቃን የሐውርዎን፣ ወኃጥኣን ይሥዕንዎን።» ይኸን ነገር የሚያስተውል ጠቢብ፣ የሚያውቀውም አስተዋይ ማን ነው? የእግዚአብሔር መንገዶች ቀናዎች ናቸው። ጻድቃንም ይኼዱባቸዋል። ኃጥኣን ግን ይወድቁባቸዋል። ሆሴ ፲፬ ፳፫።

²⁹ «ወእም በለስ አእምሩ አምሳሊሁ። እም ከመ ኮነ ዐጽቃ ድኩመ ወቁጽላ ለምሰመ ተአምሩ ከመ ቀርቦ ማዕረራ።» ምሳሌውን ከበለስ ዕውቁ። ጫፍጥ የለሰለሰ፣ ቅጠልዎም የለመለመ እንደ ሆነ እነሆ መከር እንደ ደረሰ ታውቃላችሁ። ማቲ. ፳፬ + ማ፪።

³⁰ ይኸ ኅይለ ቃል በማቴዎስ ወንጌል ፳፱ አንድምታ ትርጓሜ ላይ ይገኛል።

³¹ «ወኮነ እም ድኅረ ጠቡኅ መዋዕል ልሕቀ ሙሴ ወመጽኦ ኅበ አኃዊሁ። ወርእዮ ሕማሞሙ ወረከበ ብእሴ ግብጻዊ እንዘ ይዘብጠ ለአሐዱ ዕብራዊ እም አኃዊሁ ደቁቀ እስራኤል። ወነጸረ ሰፊ ወሰፊ ወአልቦ ዘርእዮ፣ ወቀተሎ ለዘኩ ግብጻዊ ወደፈኖ ውስተ ፍግ።» ከብዙ ቀን በኋላ እንዲኾ ኾነ። ሙሴ አደገ። ወደ ወንድሞቹም መጣ። መከራቸውንም ተመለከተ። የግብጽም ሰው ከወንድሞቹ ከእስራኤል ልጆች አንዱን ዕብራዊ ሰው ሲመታ አየ። ወዲያና ወዲኽ ተመለከተ። ማንንም አላየም። ግብጻዊውን ገደለው። በአሸዋ ውስጥም ቀበረው። ዘዐ ፪ + ፲፩ - ፲፫።

ዲበ አክላፈ እስራኤል ሙሴ እም ቅድመ ይኩን ኖላዋ፤
ክልኤ እደወ እንዘ ይትበአሱ ረኪቦ በውስተ ፍናዋ፤
ቀተሰ ግብጻዊ፤ አሕየወ ዕብራዊ።

ሙሴ በብዙነት እስራኤላውያን ላይ ጠባቂ/መስፍን ከመኾኑ አስቀድሞ ኹለት ወንዶች/ ጎበዞች ሲጣሉ በመንገድ ላይ አገኘና ዕብራዊውን [ወገኑን] አድኖ ግብጻዊውን ገደለው። ታሪኩን ቅልብጭ አድርጎ በግጥሙ አቅርቦታል። ለማነጻጸርም ጥቅሱ (ግእዙ) ፴፬ ቃላት ያሉት ሲኾን፤ ግጥማዊ መዝሙሩ ግን ፲፱ ቃላት ብቻ ነው የያዘው። «በውስተ ፍናዋ» በሚለው ሐረግም «የገጣሚ ነጻነት» የሚባለውን ክቋንቋው ሥርዐት ያፈነገጠ አገላለጽ ተጠቅሟል። በውስተ ፍናት፣ በውስተ ፍና ማለት ነበረበት። «ፍናዋ»ን የተጠቀመ ግጥሙ የምት ድምፁን እንዳያጣ ነው።

«ዳግማዊ ያሬድ» የሚባለው አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫም የቀዳሚውን ሊቅ የአተረጎጥም ሥልት ተከትሎና ከመጽሐፍ ቅዱስ ጠቅሶ³² ከዚኽ የሚከተለውን መዝሙር እንደ አዘጋጀ ይታመናል። «ያላዕኒ ንሠረ ይመስሎ፤ ወኩናትኒ ኢይክል አሕሞሞቶ፤ ጻድቅ ብእሲ ዘይትዌክል በፈጣሪሁ። መራደ አሕዛብ ኢይክል ጸቢዖቶ፤ ወረዋድያን ኢይኔይልዎ፤ ጻድቅ ብእሲ እማዕገት ያመስጥ።» የዋሻ ደንጋይ ገለባ ይመስለዋል፤ ፍላግም ሊያሳምመው አይችልም፤ በፈጣሪው የሚታመን ደገኛ/ጻድቅ ሰው የአሕዛብ ወራሪ ሊያሸንፈው አይችልም። ከባቢዎችም አይበረቱበትም፤ ደግ ሰው ከከበባ/ከወጥመድ ያመልጣል በማለት በዐፄ ዐምደ ጽዮን (፲፫፻፯-፲፫፻፴፯) ከፍተኛ መንገላታትና ስደት ለደረሰበት ለጻድቁ ለአሱነ በጸሎተ ሚካኤል የተደረሰ እስመ ለዐለም ነው (ሐምሌ ፳፩ ቀን ድን ተመልከት)።

፫.፩. የሰላምና የፍቅር ሰባኪ

የቅዱስ ያሬድን የዜማ ድርሰት ስንመረምር ስለ ሰላም የሱን ያክል የሎኽ፤ ስለ ፍቅር የሱን ያክል የሰበክ የለም። የዚኽ ጥናት አቅራቢ «የጣና ቂርቆስ ድን»ን ለኹለተኛ ዲግሪ ማሟያ ጽሑፍ ሲያጠና የድንውን መዝሙር ቁጥሮታል። በዚህም መሠረት በጣና ቂርቆስ ድን ከጠቅላላው ፺፯፻፺፪ መዝሙር ውስጥ ፲፬፻፵፬ የሰላም መዝሙር ነው። የ«መጽሐተ ጥበብ ድን» ቅጂ በኾነው የብራና ድን ከጠቅላላው ፻፶፭፻፷፫ መዝሙር ውስጥ ፲፱፻፳፩ ሰላም ተመዝግቧል። ከ፳፪ አርአኑት ድን (እንደ «ጣና ቂርቆስ ድን» ጥናት ፳፬) አንጻር የሰላም ድርሻ በመቶኛ ሲሰላ «የጣና ቂርቆስ ድን» ዐሥራ አምስት ከመቶ (፲፭%)፣ የ«መጽሐተ ጥበብ» ቅጂ በሆነው ድን³³ ዐሥራ አምስት ነጥብ ሦስት ከመቶ (፲፭.፫%) ነው። ከዚኽ በላይ የተጠቀሰው የሰላም አንዝ የቅዱስ ያሬድ ብቻ ነው ማለት ግን አይቻልም። ምክንያቱም ከእርሱ በኋላ የተነሡና የእርሱን አሠረ ፍናት (ዳካ) የተከተሉ የኋላ ሊቃውንት በየዘመናቸው በድንው ላይ ዐዳዲስ መዝሙር (የቅዱስ ያሬድን ዜማ ጠብቆ በማጽናት) እንደጨመሩበት ስለሚታመን ነው። በዚኽም ጉዳይ ላይ አንዳንድ ጥናት የሠሩ ምሁራን አስተያየታቸውን ሰጥተውበታል።³⁴

³² «ልቡኒ ጽኑዕ ከመ እብነ ያላዕ። ወለእመኒ ተመይጠ ይሚምእ ኩሉ አራዊት፣ ወእንስሳ ወዘይትሐወስ ዲቦ ምድር። ወለእመኒ ጠበቆ ኩያንው ወልብሰ ገእን እሙንቱ ከመ ግእር በገቤሁ። ወብርት ከመ ዕዕ ብኑብኑ። ኢይሰቀሮ ቀስተ ብርት። ወእብንሂ ከመ ሐሠር።» ልቡ እንደ ዋሻ ደንጋይ የደነደነ ነው። በተመለሰም ጊዜ አራዊትና እንስሳ ይፈራሉ። በምድርም ላይ የሚንቀሳቀሱ ሁሉ ይሸበራሉ። ሰይፍና ጦር፣ ፍላግና መውጊያም ቢያገኙት ምንም አያደርጉትም። በእርሱ ዘንድ መውጊያና የብረት ልብስ እንደ ገለባ ናቸው። ናስም እንደ ነቀዘ እንጨት ነው። የናስ ፍላግ ሊበሳው አይችልም። የወንጭፍ ድንጋዮችም በርሱ ዘንድ እንደ ገለባ ናቸው። ኢዮ ፵፩ + ፲፭- ፳።

³³ የዚኽ ጥናት አቅራቢ በ፲፱፻፷፪ ዐ.ም. የጻፈው የብራና ድን ነው።
³⁴ Sirgiu Gelaw, Historical Development of Go'az Qane, PhD Dissertation (unpublished), (Addis Ababa University, 2009), p.50.
«The contents of *Dəgg'a* seem to be a collection of contributions from various authors between the 6th and 17th centuries.» የድን ይዘት [አጠቃላይ መዝሙሩ] በስድስተኛውና በዐሥራ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን መካከል ከተነሡ የተለያዩ መምህራን ድርሰት የተገኘ ስብስብ እንደ ሆነይገመታል።

፫.፩. የሥነ ምግባር አስተምህሮው

የቅዱስ ያሬድን መዝሙር ለማግለጫ አገልግሎት ብቻ ሳይኾን ትውልድን ከማስተማር አንጻር ለምንፈልገው የትምህርት ርዕስ ሹሉ እየጠቀስን ልንማርበትና ልናስተምርበት የምንችልበት ሰፊ ምንጭ መኾኑ እንደተጠበቀ ኾኖ፤ በዘመናችን ትውልዱ እያጣው ስላለው ሰብአዊ ሥነ ምግባር ከመጻሕፍት እየጠቀሰና ከአእምሮው እያፈለቀ ያይመበት ጎይሳ ቃል³⁵ ብዙ ነው።

፬. ግጥምና ቅኔ በቅዱስ ያሬድ ዜማ ድርሰት

እንደየተባረተሰቡ ባህል፣ ቋንቋና አስተሳሰብ የአቀራረብና የይዘት ልዩነት ይኑረው እንጂ ዜማ፣ ግጥምና ቅኔ በማንኛውም የተባረተሰብ ክፍል የስሜት መግለጫ ኾኖ እንደ ቋንቋ ሹሉ ከሰው ልጅ ሕይወት ጋር ረጅም ዘመናትን አስቁጥሯል የሚል አስተሳሰብ ያላቸው ምሁራን ብዙ ናቸው። ከዚህ ባሻገር በሰዎች ወርቅ፣ በተባረተ ቃል፣ በውስጠ ወይራ፣ በምርምር እና በአንጻር ቅኔ የተቀመረ «የግእዝ ቅኔ ለኢትዮጵያውያን ብቻ የተሰጠ ጸጋ ነው» ብለው የሚያስቡም አሉ።

ስለ ግእዝ ቅኔ ታሪካዊ አመጣጥ በሀገራችን ብዙ ትውፊታዊ መላምቶች አሉ። በዘመነ ኦሪት የግእዝ ቅኔ በኢትዮጵያ ነበረ ብለው የባለቅኔዎችን ስም ጠቅሰው የሚተርኩ፤ የጻፉም አሉ። ቅኔ የተጀመረ በዮሐንስ ገብላዊ ወይም በተዋነይ ዘጎንጅ ነው የሚሉም አልታዩም። ነገር ግን አሁን ባለን መረጃ የግእዝ ቅኔ ከዜማ ድርሰት ጋር ተጀምሯል ማለት እንችላለን። ምክንያቱም ሰፊ መረጃ እጃችን ላይ አለና። ይህንን ስላልን ግን ከዚያ በፊት የግእዝ ቅኔ አልነበረም ብለን መደምደም አንችልም። ያለብን የመረጃ ዕጥረት፣ ለጥናትና ምርምር ትኩረት የመስጠት ባህላችን ደካማ መኾን ነው እንጂ ሌላውን ትተን ግእዝ ብሔራዊ የንግግርና የጽሑፍ ቋንቋ ከነበረበት ዘመነ ኦብርሀ ወአጽብሐ (፫፻፴ ዓ.ም.) ቅዱስ ያሬድ ዜማውን መድረስ እስኪጀመረበት (፫፻፴፭ ዓ.ም.) ሹሉት መቶ አምስት ዓመታትን ባስቆጠረው ዘመን የቋንቋው ምሁራን፣ ጸሐፍትና ተርጓሚዎች ስሜታቸውን ለመግለጽ ቅኔ እንደተቀኙበት ግጥም እንደገጠሙበት መገመት ይቻላል።

ወደ ዋናው ነጥባችን እንመለስና፤ «ተትሕተ ያሬድ ዘኢተትሕተ፤ ለቅኔያቲሁ ደቂቅ እስመ ኢሐነጸ ቤተ።» የተከበረ ያሬድ ተዋረደ፤ ለቅኔዎቹ/ልጆች ቤት አልሠራምና። በቅዱስ ያሬድ ድርሰቶች የዘመናችን የቅኔ ቅርጽና ምጣኔ አለመገኘቱን ያልመረመረ አንድ ባለ ቅኔ የተናገረውና እንደ ሥነ ቃል የሚነገር ብሂል ነው። ይህን ብሂል ይዘው «የቅዱስ ያሬድ ድርሰት ቤት አይመታም» የሚሉ ካሉ የሚከተሉትን ምሳሌዎች ማየት ተገቢ ይሆናል። እርግጥ ነው፤ ቅዱስ ያሬድና ከእርሱ በኋላ የተነሡ የዜማ ሊቃውንት የዜማውን ድርሰት በአብዛኛው በስድ ንባብ፣ በጉት የቅኔ መንገድና በግጥም መልክ እንዳዘጋጁት የሚያጠያይቅ አይደለም።

³⁵ «ጎድግዎ ለእኩት፤ ወደግንዎ ለሠናይት፤ እስመ ሠናይ ምክር ባቲ።» ክፋትን ተዋት፤ መልካም ምክር፤ ጠቃሚ ሐሳብ አለባትና በጎ ነገርን ተከተሉዋት። (ከአስተምህሮ የዘወትር ድን ገጽ ፻፳፮)።
«ተገንሥ እም እኩይ ወግበር ሠናየ፤ ወትነብር ለዓለመ ዓለም፤ ሀለዉ እለ ይቤሉ ንግበር እኩየ ከመ ንርከብ ሠናየ፤ ኢትሐር በምክረ ረሲኣን።» ከክፋ ነገር ራቅ/ሸሽ፤ በጎ ነገርንም አድርግ፤ ለዘለዓለምም ትኖራለሁ። መልካም ነገር እናገኝ ዘንድ ክፋ ሥራ እንሥራ የሚሉ አሉ፤ በተክላኞች ምክር አትመራ። (ዘኪ ከማሁ ገጽ ፻፳፱)።
«ተዐገሡ ወእጽገዎ ልበክሙ፤ ቃለ ጎሡም ኢይባእ እም ከፋክሙ፤ ወዘእንበለ ይዕርብ ፀሐይ አቀርፍ መዓተክሙ።» ታገሡ፤ ልባችሁንም አበርቱ፤ ክፋ ቃል ካፋችሁ አይውጣ፤ ፀሐይ ወጥታ ሳትጠልቅም ቁጣችሁን አብርዱ፤ ይቅር ተባባሉ። ዘኪ ከማሁ።
«ወልድየ ኢትምጳእክ ምክር እኪት እንተ ታረስከክ ምግባረ ሃይማኖት። ወልድየ ጎድጋ ለምግባረ ወራዙት ወዴግና ለምግባረ ጽድቅ። ሐሊ ሠናየ፤ ቅድመ እግዚአብሔር ኢትግበር እኩየ።» ልጄ ሆይ! በጎና ቅን የሃይማኖት ምግባርን የምታስረሳህ ክፍ ምክር አትምጣብህ። ልጄ ሆይ! የጎረምሳዎችን ፀባይ ተዋት፤ ይልቅስ በጎዋን ተግባር ተከተላት። መልካም ነገርን አስብ፤ በእግዚአብሔር ፊት ክፋ ነገርን አታድርግ። (ዘኪ ከማሁ ገጽ ፻፴፬)።

³⁶ ይኸም ብሂል ቢኾን ቅዱስ ያሬድ ባለ ቅኔ መኾኑን በቅኔው መስክሯል።

፬.፩. በድን ውስጥ ለምናገኛቸው ግጥማዊ መዝሙሮች ምሳሌ የሚሆኑ፤

፩. መንቶ ቤት

የሐንስ እደወኒ መጥወኒ፤³⁷
ወበርተሎሜዎስ አቡዩ ለባርኮ ቅረበኒ።

፫. ዐራቶ ቤት³⁹

ተንሥኢ ጸዮን ልበሲ ኃይለኪ፤
ወሙኢዮሙ ለጸላዕትኪ፤
ሀቢዮሙ ኃይለ ለነገሥትኪ፤
የሐንጹ አሕዛብ አረፋተኪ።⁴¹

፭. ስድስቶ ቤት⁴³

ባሕረ ግርሞተ፤
ገብረ ዐረፍተ፤
ወበውስቴታ አርአየ ፍኖተ።
በእደ መልአኩ ዐቀቦሙ
በገዳም ለሕዝቡ ዐርብዓ ዐመተ፤
ወሴሰዮሙ መና ኅብስተ፤
ኪነ ጥበቡ ዘአልቦ መስፈርተ።⁴⁴

፪. ሦስቶ ቤት³⁸

የሐንስ ካህን ወድንግል
እንዘ ይሰብክ ቃለ ወንጌል
ወይቤሎሙ ለሐራ ጸሐፊ ፍኖቶ ለልዑል።

፬. አምስቶ ቤት⁴⁰

የሐንስ ገዳም ነበርከ፤
ፀጉረ ገመል ረሰይክ ዐራዘክ፤
ህየንተ ቅናት ዘወርቅ ዓዲም ውስተ ሐቋክ፤
አንበጣ ወመዓረ ጸደና ተሰሰይክ፤
ነቢዩ ልዑል ተሰመይክ።⁴²

በታና ጊዜ አይበቃንም እንጂ ብዙ ግጥማዊ/ቅኔያዊ መዝሙር መጥቀስ ይቻል ነበር። «አርያም» በሚባለው የድን ርእስ ውስጥ የሚገኘው ቤት የሚመታና የሚደፋ መዝሙር በጣም ብዙ ነው። ግጥማዊ/ቅኔያዊ የ«አርያም» መዝሙር በአብዛኛው በደንበርት ሊቃውንት የተዘጋጀ መሆኑ ግን መረሳት የለበትም። አስረጂ የሚሆነን ደግሞ ቀዳሚነቱን በየዘው «የጣና ቂርቆስ ድን» ውስጥ ብዙ ግጥማዊ የ«አርያም» መዝሙር አለመገኘቱ ነው። ይኸም ሊኾን የቻለበት ምክንያት ቅዱስ ያፌድን መሠረት በማድረግ ሊቃውንት በየጊዜው ቅኔያዊ ድርሰት በመድረሳቸው ነው። ነገር ግን በየጊዜው የሚገኙት ድርሰቶች ኹሉ ጥንተ ዳራቸው በስፋት ሊጠና ይገባል።

፬.፪. ቅኔያዊ⁴⁵ መዝሙሮች

፩. ቤት አልባ ቅኔ፤⁴⁶ «ውበዙኃን ናሎት መጽኡ ወስዕኑ ከሂቶታ ለዕብን እምአፈ ዐዘቅት እስከ ይመጽእ ያዕቆብ...» - ብዙ እረኞች መጡና ደንጊያይቱን ከውኅ ጉድጓድ አፍ ማንሣት ተሳናቸው ያዕቆብ እስኪመጣ ድረስ - የሚለው መዝሙር አንጻር ቅኔ እንደኾነ ሊቃውንት ይስማማሉ።

³⁷ በግእዝ ቅኔ ጉባኤ ቃና የሚባለው ነው።
³⁸ በግእዝ ቅኔ ዘአምላኪዩ ወይም ሚበዝኑ የሚባለውን ሊወክል ይችላል።
³⁹ በግእዝ ቅኔ ክብር ይእቲ የሚባለውን ሊወክል ይችላል።
⁴⁰ በግእዝ ቅኔ ዋይማ ወይም ዘይእዜ የሚባለውን ሊወክል ይችላል።
⁴¹ ጸዮን ሆይ! ተነሽ፤ ኃይልሽን ልበሽ ጠላቶችሽንም ድል ንሽ፤ ለነገሥታቶችሽ ብርታትን ስጧቸው፤ አሕዛብ ሕንጻዎችሽን ይገንቧቸው። (ከዘወረደ ጸመ ድን)
⁴² የሐንስ ሆይ! በበረሃ ኖርኽ፤ ከግመል ፀጉር የተሠራ ልብስ ለበሽኽ፤ በወርቅ መታጠቂያ ፈንታ የቆዳ ቀበቶ በወገብህ ታጠቅኽ፤ አንበጣና የጋጃ ማር ተመገብኽ፤ የልዑል ነቢይም ተባልኽ።
⁴³ በግእዝ ቅኔ -ሥላሴ የሚባለውን ሊወክል ይችላል።
⁴⁴ «አስፈሪዋን ባሕር እንደ ግድግዳ አቆመ፤ በውስጧም መተላለፊያ መንገድን አሳየ፤ ሕዝቦቹን በበረሃ ዐርባ ዐመት ሙሉ በሙላኩ እጅ ጠበቃቸው፤ የጥበቡ ምጥቀት ወሰን/መስፈሪያ የሌለው [አምላክ] ኅብስተ መናን መገባቸው።»
⁴⁵ «ቅኔ» የሚለውን ቃል መገዛት፤ መዘመር፤ ማመስገን ብለን እንረዳው።
⁴⁶ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዴሚ፤ የግእዝ ቅኔያት የሰነ ጥበብ [የሥነ ጥበብ] ቅርስ ንብሉ ክነ ትርጓሜው፤ (ዐዲስ አበባ፤ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፤፲፱፻፹፫)፤ ገጽ ፲፭። «ቤት አልባ ቅኔያትና ቤተኛ ቅኔያት ሁለቱም በየፊድ ድርሰት ውስጥ ይገኛሉ። ለቤት አልባው ቅኔ ምሳሌ የሚከተለውን ጥቅስ ከድን ይመለከቷል።»

፪. ሰምና ወርቅ ወይም ምርምር ቅኔ፣ «ወሐይዘተ ወንጌል የዐውዳ ለቤተ ክርስቲያን እም ዐርባዕቱ አፍላጋት እንተ ትሰቀይ ትምህርተ ለለ ጽባሎ...» ከዐራቱ ወንዞች በየጥዋቱ ትምህርትን የምትጠጣ ቤተ ክርስቲያንን ወንጌል/ፈሳሽ ከቧታል (ከዮሐንስ ወንጌላዊ ድን)።

ይኸ መዝሙር የሰምና ወርቅ፣ እንዲኹም የምርምር ቅኔ ኹለት ባሕርያትን ይዟል። ወሐይዘተ ወንጌል የዐውዳ... ወንጌል/ፈሳሽ ይከባታል የሚለው ሰምና ወርቅ ቅኔ ነው። ወሐይዘተ ፈሳሽ ሰም፣ ወንጌል ወርቅ ነው። ምርምር የሚያደርገው ደግሞ፣ በወርቁ ላይ ተመሥርተን ሰሙን፣ በሰሙ ላይ ተመሥርተን የወርቁን ፍቺ ስንፈልግ ነው። ከዐራቱ ወንዞች የሚለው ሰም ነው። እነሱም የገነትን ምድርአንደ ሚያጠጡ የሚታመኑት ኤፌሶን፣ ግዮን፣ ጤግሮስና ኤፍራጥስ ናቸው። በሰሙ ላይ ተመሥርተን ወርቁ ዐራቱ ወንጌላውያን ናቸው። የገነት ምድር ከአራቱ ወንዞች ውጥን እንደምትጠጣ ኹሉ ቤተ ክርስቲያንም በዐራቱ ወንጌላውያን ትምህርተ ወንጌልም ለምልማላች ማለት ነው።

፫. ሰምና ወርቅ ቅኔ፣ «ቅኔ ደብተራ ተተክለ ለጸድቃን በደብረ ጽዮን በሀገር ቅድስት።» ቅድስት በምትሆን ሀገር በጽዮን ተራራ ምስጋና/ድንኳን ለጸድቃን ተተክለ (ከምዕራፍ ዐርባዕት)። ይህም ቅኔ ነው። በዳዊት ከተማ፣ በጽዮን ተራራ የእግዚአብሔር መመስረት ድንኳን ለሌዋውያን ተዘጋጀ። የጽዮን ተራራ ምሳሌዎ በሽነች ኢየሩሳሌም ሰማያዊት ጸድቃን ፈጣሪያቸውን ያመሰግናሉ። ይኸ ወርቁ ነው።

እንደ መጽሐፍ ቅዱስ ኹሉ፣ በቅዱስ ያሬድና በተከታዮች የዜማ ድርሰት ውስጥ ከዘይቤ ዐይነቶች አነጻጻሪና ሰውኛ ዘይቤን በስፋት እናገኛለን። ጥቂት ምሳሌዎችን እንመልከት።

«አይ ይኢቲ ዛቲ እንተ ታስተርኢ እም ርጉቅ ከመ ማኅቶት፤ ብርሀት ከመ ፀሐይ...» እንደ ፀሐይ የምታበራ፤ እንደ ፋና መብራት ከሩቅ የምትታይ ይቺ ማን ናት? (ከጸመ ድን)።

«አዳም ቆማ ለማርያም ወክሣዳ ከመ አርማስቆስ መአርዒር ቃላ ወኩሉ ነገራ በሰላም።» የማርያም ቁመናዎ ያማረ ነው። አንገቷም እንደ ወርቅ ገንቦ ነው። ቃላ (ንግግሯ) ጣፋጭ ነው፤ ነገሯ ሁሉ ሰላም ነው (ከጸመ ድን)። ኹለቱም አነጻጻሪ ዘይቤዎች ናቸው።

«ቤተ ክርስቲያን ርአየቶ ቅንወ፤ ለዘበጎልጎታ ደሙ ተክዕው...» - በጎልጎታ ደሙ የፈለሰውን [ክርስቶስን] ቤተ ክርስቲያን በቅንዎት ተቸንክሮ አየችው (ከመስቀል ድን)።

«ደምፀ እገሪሁ ለዝናም። ሶበ ይዘንም ዝናም ይጸግቡ ርጉባን...» - የዝናብ ኮቴው ተሰማ። ዝናብ ሲዘንብ የተራቡ ሁሉ ይጠግባሉ (ከዘመነ ክረምት የሰንበት መዝሙር)።

«ይትፌሣኦ ሰማይ፣ ወትትሐሠይ ምድር፣ ወይንፍሑ ቀርነ መሠረታተ ጎምዝ።» ሰማይ ደስ ይለዋል፤ ምድርም ሐሤት ታደርጋለች፤ የምድር መሠረቶችም ቀንደ መለከትን ይንፉ (ከፋሲካ ድን)። በነዚህ በሦስቱ ጥቅሶች ቤተ ክርስቲያን፣ ዝናም፣ ሰማይና ምድር ሰውኛ ባሕርይ ተላብሰው ቀርበዋል።

፬.፫. የዜማ ድርሰቱ ለግእዝ ቅኔና ለዐማርኛ ሥነ ግጥም መሠረት ስለመሆኑ
የዐማርኛ ሥነ ግጥም ልደቱም ኾነ ዕድገቱ በግእዝ ቅኔ ሥልት ላይ ተመሥርቶ እንደ ኾነ የሥነ ጽሑፍ ምሁራን ይስማማሉ። በዚህ የዳሠሣ ጥናት የተረጋገጠው ሌላው ቁም ነገር ደግሞ ለግእዝ ቅኔ የዜማ ልክም ኾነ ለዐማርኛ ሥነ ግጥም ምጣኔ መነሻውና መሠረቱ የቅዱስ ያሬድ የዜማ ድርሰት መሆኑ ነው።

የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጥናት መጽሔት፣ ቍ ፫ (ነሐሴ ፳፻፭) ፣ © ጥናትና ምርምር ማእከል፣ ማኅበረ ቅዱሳን

ግጥም ስንል ድምፆች ተመጥነውና ተቀናብረው የሚያስገኙት የአሰናኘት ጥበብ ሲኾን፣ የግጥም ምጣኔ ደግሞ በግጥሙ ውስጥ ያሉ ቀለማት ቀመር ማለት ነው።⁴⁷ የዐማርኛ ሥነ ግጥም ምጣኔዎች ቡሔ በሉ ቤት፣ ወዳጅ ዘመዴ ቤት፣ መዲና ቤት፣ ሠንጎ መገን ቤት፣ የወል ግጥም፣ የክብደ፣ የጸጋያና⁴⁸ የዮሐንስ ቤት ተብለው ይፈረጃሉ። ነገሩን በምሳሌ እንየው።

፩. ቡሔ በሉ ቤት (፫-፭ ቀለም⁴⁹ ነው)
ጎሕ ጎሐ፣ (፫)
ወኮነ ጽባሐ፣ (፮)
ንሳለማ፣
ለጽዮን ምክሐ፣ (፭)
እምነ በሐ። (፭)

፪. የክብደ ቤት (፮ ቀለም)
ታቦተ መቅደስ፣ (፮)
መርዓተ ንጉሥ፣ (፮)
ማርያም ሐመር ሐዳስ... (፮)

፫. ወዳጅ ዘመዴ ቤት (ከ፮-፱ ቀለም)
ሰማየ ዘረበበ (፮)
በደመና ዘገልበበ (፳)
ለማጎደሩ ምድረ አርጎበ (፱)
ዘወሀቦ ለዮሴፍ ጥበበ (፲)
ለጳጳሳት አመገበ (፱)
ምሥጢር ዕፁብ። (፮)

፬. መዲና ቤት (፳ ቀለም)
ለካህናት ጎረዮሙ (፳)
ውሉድየ ይቤሎሙ (፳)
ደብረ መቅደሱ አውረሶሙ። (፱)

፭. ሠንጎ መገን ቤት (ከ፱-፲፩ ቀለም)
ዮሐንስ ገዳመ ነበርከ፣ (፱)
ፀጉረ ገመል ረሰይከ ዐራዘክ። (፲፩)

፮. የወል ቤት (፲፪ ቀለም)
ሰባኬ ወንጌል በጥዑም ልሳኑ (፲፪)
ርስነ መለኮት ገሠሠት የማኑ፣ (፲፪)

፯. የጸጋያ ቤት⁵⁰ (ከ፲፫-፲፮ ቀለም)
በቅድስና ወበንጽሕ ምክራብ ሥጋሁ ነደቀ።(፲፮)
በሠረገላ ሉዓሌ ተመጥቀ፣(፲፪)
ኤልያስ ክቡር እም ሐውዘ ዓለም ዘርጎቀ። (፲፭)

፳. የዮሐንስ ቤት⁵¹ (ከ፲፯-፲፰ ቀለም)
ዲበ አአላፊ እስራኤል ሙሴ እም
ቅድመ ይኩን ኖላዌ፣(፲፰)
ክልኤ ዕደወ እንዘ ይትበአሱ ረኪቦ
በውስተ ፍናዌ፣(፳)
ቀተለ ግብጻዌ አሕየወ ዕብራዌ። (፲፪)

ከዚህ መረጃ የምንረዳው ለዐማርኛ ግጥምና ለግእዝ ቅኔ መሠረቱ የዜማ ድርሰት መሆኑን ነው።

⁴⁷ ብርሃኑ ገበየሁ፣ የዐማርኛ ሥነ ግጥም፣ (፪ኛ እትም) (ዐዲስ አበባ፣ አልፋ አታሚዎች፣፳፻፫)፣ ገጽ ፪፻፳፭። «በስንጅ መዋቅር የሚገኙ ቀለማትን መጠን መርምሮ ወይም ቆጥሮ [ቁጥር] የመድረስ፣ ስያሜያቸውን የመገለጽና ኪናዌ ፋይዳቸውን የማብራራት ተግባር በሥነ ግጥም ትምህርት ምጣኔ ይባላል።»
⁴⁸ ጸጋየ ገብረ መድኅን፣ እሳት ወይ አበባ፣ (ዐዲስ አበባ፣ ብርሃንና ስላም ማተሚያ ቤት፣፲፱፻፷፮)፣ ገጽ ፲፫። «የቊዩ ግጥም መለያ መሠረት አንድ ራሱን በስምንት የስንጅ ሥልት ድንጋጌ ስለ ምደረድረው ብቻ ነው። ይኸም በአደራደርና በሠረዝ ነጥብ ተክፍሎ ይታያል። አንዳንድ መምህራን የዚህን ድንጋጌ ዘይቤ ስም ስላላገኙለትና እኔም ስላልሰየምኩት «የጸጋያ ቤት» ይሉታል።»
⁴⁹ ቀለም ሲባል በግጥሙ ስንጅ ውስጥ ያሉ የሚቆጠሩ ድምፆች ማለት ነው። ለምሳሌ፣ «ጎሕ ጎሐ» የሚለው ስንጅ ፫ ቀለም የተባለ /ሕ/ ስለማይቆጠር ነው። ሌሎቹ ድምፆች /ጎ፣ጎ እና ሐ/ ይቆጠራሉ።
⁵⁰ የግእዝ ጉባኤ ቃና ምጣኔ ነው።
⁵¹ የዕዘል ጉባኤ ቃና ምጣኔ ነው።

፩. አሻሚነት የሚታይባቸው አስተሳሰቦች

፩.፩. ቅዱስ ያሬድ ሕጋዊ ካህን ወይስ ድንገል መነኩሴ?

ይኸን ንኡስ ርእስ አስመልክቶ የቅዱስ ያሬድ ታሪክና ሥራዎችን አዘጋጅተው ባሳተሙ ጸሐፍት መካከል ሰፊ ልዩነቶች ይታያሉ። አንዳንዶች ትዳር መሥርቶና ሕጋዊ ካህን ኾኖ በገበዘ አኩስም ሲያገለግል ከቆየ በኋላ ዜማውን እንደደረሰ፤ ከዚያም ከዐፄ ገብረ መስቀል አስፈቅዶ ለምናኔ ከኼደ በኋላ በምንኩስና ሕይወት ተወስኖ ዜማውን እያስተማረ እንደኖረ ጽፈዋል። ሌሎች ደግሞ ቅዱስ ያሬድ ከመጀመሪያውም ትዳር አልመሠረተም፤ ድንገላዊ መነኩሴ ኾኖ ነው ገበዘ አኩስምን ሲያገለግል የኖረ ብለው ጽፈዋል።

ትዳር ስለመመሥረቱ በድርሳንና ገድሉ ላይ እንዲኸ የሚል ጥቅስ እናገኛለን። «ወቅዱስስ ያሬድ ካህን ነበረ ከመዝ ብዙን ዓመታት። ወንዐዩ ሎቱ ብእሲተ። ወአስተዋሰብዎ በከመ ሕገ ሰብሳብ... ወአሜሃ ሀሎ ፩ ብእሲ ዘየኃይጣ ለብእሲቱ...» ቅዱስ ያሬድ ካህንም እንዲሁ ብዙ ዐመታትን ቆየ። ሚስትም አጩለት። በሥርዐተ ጋብቻም ዳሩት። ... ያኔም ሚስቱን የሚያታልላት አንድ ሰው ነበር።⁵²

በምናኔ መልክ አኩስምን ከለቀቀ በኋላ በምንኩስና ሕይወት ስለመኖሩም እንዲህ ይላል። «ወወሀቦ ኪዳነ ጽኑዐ ንጉሥ ገብረ መስቀል ለቅዱስ ያሬድ ከመ ኢይክልኦ ዘፈቀደ። ወይቤሎ ቅዱስ ያሬድ ካህን ነገደጊ እሁር ወእኩን ገዳማዊ መነኩሴ።» የወደደውን ኹሉ እንዳይከለክለው ንጉሥ ገብረ መስቀል ለቅዱስ ያሬድ ጠንካራ ቃል ኪዳነ ገባለት። ቅዱስ ያሬድም ወደፈለኩት ቦታ ኺጂ የገዳም መነኩሴ እኸን ዘንድ ተወኝፍቀድልኝ/ አለው።⁵³ ከነዚህ ጥቅሶች በመነሣት ቅዱስ ያሬድ ሕጋዊ ካህን ኾኖ እንደ ቆየ እና ከምናኔ በኋላ የነበረውን ሕይወቱን በምንኩስና እንዳሳለፈ መገመት እንችላለን።

፩.፪. ቅዱስ ያሬድ የሥጋ ሞትን ሞተ፤ ወይስ ተሰወረ?

በዚህ ጥናት አቅራቢ አመለካከት የቅዱስ ያሬድን ታሪክና ሥራዎች ካጠኑ ምሁራን በአንዱ እንኳ ተጠቅሶ ባይገኝም፤ «ቅዱስ ያሬድ የሥጋ ሞትን ሞቷል፤ ተሰወረ እንጂ አልሞተም» የሚሉ አሻሚ አስተሳሰቦች እንዲፈጠሩ አስተዋጽኦ ያደረገ በ«መጽሐተ ጥበብ ድጓ» መቅድም ላይ የምናገኘው ጥቅስ⁵⁴ ነው። ይኸ አሻሚ ሐሳብ ለልዩነት ምንጭ መኾኑ እንዳለ ኾኖ፤ ቅዱስ ያሬድ የሥጋ ሞትን እንደሞተ ከሚያረጋግጡ የመረጃ ምንጮች ስንክሳሩ እንዲኸ ይላል። «ወበዛቲ ዕለት አዕረፈ ያሬድ ማኅሌታይ አምሳሊሆሙ ለሱራፌል። ... ወእምዝ ሐረ ኅበ ገዳመ ስሜን ወነበረ በህየ በጸም ወበጸሎት። ወአፃመወ ሥጋሁ ፈድፋደ ወፈጸመ ገድሎ በህየ። ... ወእምዝ አዕረፈ በሰላም። ወመቃብሪሁስ ኢተዐውቀ እስከ ዮም።» - በዚች ቀንም የሱራፌል አምሳያቸው የኾነው ማኅሌታይ ያሬድ ዐረፈ። ... ከዚያም ወደ ስሜን ገዳም ኼደ። በዚያም በጸምና በጸሎት ተቀመጠ፤ ሥጋውንም እጅግ አደከመ፤ ገድሉንም በዚያው ፈጸመ። ... ከዚያም በሰላም ዐረፈ። መቃብሩ ግን እስከዛሬ ድረስ አልታወቀም።⁵⁵

⁵² ኮንቲ ሮሲኒ (፲፱፻፵፭፡፱)

⁵³ ዝኒ ከማሁ (ገጽ ፲፪)

⁵⁴ «ወ፡ አለ፡ ይቤሎ፡ እም፡ ገጽ፡ ሞት፡ ሰወሮ፡ እግዚአብሔር፡ ከመ፡ ሄኖክ፡ ወኤልያስ፡ እለ፡ አስመርም፡ ለልዑል፡ በሕይወቱም። ወ፡ አለ፡ ይቤሎ፡ አዕረፈ፡ ወስተ፡ አሐቲ፡ እመካናተ፡ ስሜን፡ ወተቀብረ፡ በህየ።» በሕይወታቸው ልዑልን እንዳገለገሉት እንደ ሄኖክና እንደ ኤልያስ እግዚአብሔር ከሞት ሰወረው የሚሉም አሉ። ከስሜን ተራራዎች ባንዲቱ ቦታ (ዋሻ) ዐረፈ፤ በዚያም ተቀብረ የሚሉም አሉ። (መቅድመ ድጓ)

⁵⁵ ትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት፣ (ተርጓሚ ሊቀ መዝሙራን ላእክ ማርያም) ፲፱፻፺፱፣ መጽሐፈ ስንክሳሩ ግእዘና አማርኛ ከመጋቢት አስከፊ ጳጉሚን፣ አዲስ አበባ። (የግንቦት ፲፩ ቀን ስንክሳሩ)

በድርሳኑና ገድሉ ላይም የሚከተለውን ጥቅስ እናገኛለን። «ወከመዝ ነበረ ቅዱስ ያሬድ ካህን፣ ዓቢይ፣ ወብፀፀ እስከ አመ አዕረፈ በክብር ... በከመ ይቤ ዳዊት ነቢይ ክቡር ሞቱ ለጻድቅ በቅድመ እግዚአብሔር።» ነቢይ ዳዊት የጻድቅ ሰው ሞቱ በእግዚአብሔር ፊት ክቡር ነው እንዳለ ንኡድና ክቡር የሆነው ቅዱስ ያሬድ ካህን በክብር እስካረፈበት ጊዜ ድረስ እንዲኾ ቆየ።⁵⁶ (ተአምር ፫፣ ገጽ ፻፩)።

«ተሰወረ እንጂ አልሞተም» በሚለው አስተሳሰብ ላይ ደግሞ የቅዱስ ያሬድን ሕይወትና ሥራዎቹን ያጠኑ ሁለት ጸሐፍት እንዲህ ይላሉ። «ወአዕረፈ እግዚአብሔር እምኩሉ ግብሩ ዘአንዝ ይግበር። ንዑ ንቤየ ስሩኃን ወክቡዳነ ያር ወአነ አዐርፈክሙ። ባለው መሠረት ከያዘው ከባድ ገድል ከማስተማር ድካም ከገድሉ ኹሉ ዐረፈ ተሰውሮ ቀረ ማለት ነው እንጂ አዕረፈ ማለት ትርጉሙ ሞተ አለመሆኑ በጠቀስነው ማስረጃ ገልጸናል»።⁵⁷

«አባታችን መምህራችን ወደ የት ትሔዳለኽ? ለማንስ ትተውናለኽ? እያሉ ሲያዝኑ ሲያለቅሱ[ደቀ መዛሙርቱ] በአንድ ዋሻ ውስጥ ገብቶ ግንቦት ፲፩ ቀን ፳፻፸፩ ዐ.ም ተሰወረ»።⁵⁸ ይኸን አሻሚ አስተሳሰብ በተመለከተ ከሌሎች አጥኚዎች የተሰጡ አስተያየቶችም⁵⁹ አሉ።

ሕዝብ እስራኤልን ከግብጽ ጀምሮ ሲመራቸው የነበረው ሊቀ ነቢይት ሙሴ በሞተ ጊዜ ሥጋውን አግኝቶ የቀበረው ማንም አልነበረም፤ መቃብሩንም እስከ ዛሬ ማንም አላወቀም። ይኸን እንጂ የሙሴን ሥጋ አግኝቶ የቀበረው ባለ መኖሩ «ተሰወረ» ብሎ የተናገረም፤ የጻፈም የለም። በቅዱስ ያሬድ ታሪክ ላይ የሚታየው ተመሳሳይ ሁኔታ ግን ብዙዎችን ሊያለያይ እየሞከረ ነው። ኹኔታውን በርጋታ ለሚመረምር ግን ልዩነት ለመፍጠር፤ መከራከሪያ ነገር ለማብዛት ካልኾነ በቀር «ዐረፈና ተሰወረ» የሚለት መደምደሚያዎች በቅዱስ ያሬድ ታሪክ ላይ መሠረታዊ ልዩነት አያመጡም።⁶⁰

⁵⁶ መንግሥቱ ከበደ (ግራዝማች)፣ ገድላ ቅዱስ ያሬድ፣ (ዐዲስ አበባ፣ የተባበሩት አታሚዎች፣ ፲፱፻፷፱)፣ ገጽ ፲፩።

⁵⁷ ልሳነ ወርቅ ገብረ ጊዮርጊስ (፲፱፻፺፮፡፻፸፰)

⁵⁸ ታደሰ ዐለማየሁ፣ (አሳታሚ በኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ማኅበረ ቅዱሳን) የቤተ ክርስቲያን ብርሃን ቅዱስ ያሬድ፣ (ዐዲስ አበባ፣ ፋር ኢስት ትራዲሽን ጋ.የተ.የግ. ማኅበር፣ ፳፻፭)፣ ገጽ ፵፱።

⁵⁹ Belay Mekonnen, (2011:26) The verb *a'arǝfǝ* has different contextual meanings. It means "rest from heavy duties." In another context it means died or stopped living" For example, the Synaxarium, a collection to commemorate different saints, says «ወብዛቱ ዕለት አዕረፈ አባ ሊባኖስ» 'and on this day Abba Libanos passed away.' It does not use the verb «ሞተ» 'died'. Because it is believed that the death of good men (saints) is passing from this world to the eternal life. It is thus considered as rest and not death.² ጠቅላላ ባለ መልኩ ከዚህ ጥቅስ የምንረዳው ቁም ነገር «አዕረፈ» የሚለው ግስ ከሥጋ ድካም ዐረፈ ማለት ሲሆን፣ በሌላ ዐውድ ደግሞ ሞተ፣ ከዚህ ዓለም ተለየ ማለት ነው። ስንክሳርና ገድላት «አዕረፈ» ሲሉ ሞተ ማለታቸው ነው። «የጻድቃን ሞታቸው ሕይወታቸው ነው» እንዲል መዝሙረ ዳዊት። በዐማርኛ አባባልም «የጀግና ሞቱ ዕረፍቱ ነው» ይባላል።

⁶⁰ ለሎሞን ወንድሙ (ዲያቆን)፣ የቅዱስ ያሬድ ዜና ሕይወት በተለያዩ ጸሐፍት ሥራዎች፣ (ዐዲስ አበባ፣ ሆራይዞን ማተሚያ ቤት፣ ፲፱፻፺፰)፣ ገጽ ፶፱።

፮. ማጠቃለያ እና አስተያየት

፮.፩. ማጠቃለያ

በዚህ አጭር የዳሀሣ ጥናት ቅዱስ ያሬድ በስድስተኛው መቶ ክፍለ ዘመን መጀመርያ ላይ በአኩስም የተወለደ የቤተ ክርስቲያን ብርሃን መኾኑን ለማወቅ ተችሏል። ብርሃንነቱም የዜማ እና የቅኔ ጀማሪ፣ የጸዋትወ ዜማ ደራሲ፣ የትርጓሜ መጻሕፍት ወጣጤ፣ የነገረ መለኮት ሊቅ፣ ሰባኤ ወንጌል፣ የኢትዮጵያዊ ሥነ ጽሑፍ መሠረት እና ማኅደረ ጥበብ መኾኑን የጥናቱ ግኝት ያሳያል።

ኸኛም ግን ይህ ጥናት የቅዱስ ያሬድን ሕጋዊ ካህን ወይም ድንግል መነኩሴ መኾንና አለመኾንን እንዲኹም የሥጋ ሞት መሞቱን ወይም መሠወሩን በግልጽ አላቀረበም። ይኸን እንጂ ያሉት መረጃዎች የቤተ ክርስቲያኒቱን አስተምህሮ የሚደግፉ ቢኾንም የበለጠ ጥናት እንደሚያስፈልግ ይጠቁማሉ።

፮.፪. አስተያየት

የቅዱስ ያሬድ ታሪክ የቤተ ክርስቲያናችን ብሎም የሀገራችን ታሪክ አንዱ አካል ስለሆነ ከዚህ በፊት ከተሠሩት ሥራዎች በተሻለ ኹኔታ መጠናት አለበት። ከኹሉም በላይ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን የሊቃውንት ጉባኤ ከተለያዩ የክፍተኛ ትምህርት ተቋማት የጥንት ጽሑፎች ጥናት እና የታሪክ ትምህርት ክፍላት መምህራን ጋር አንድነት በመፍጠርና በመመካከር የቅዱሱ ታሪክ ወጥነት እንዲኖረው የማድረግ ሓላፊነቱን ቢወስድ አንድ ትልቅ ሥራ በማከናወን ዕውቀትን አደራጅቶ የማሰራጨት ሓላፊነቱን ለመወጣት ያስችለዋል ተብሎ ይታመናል።